ÁRBÓK

HINS

ÍSLENZKA FORNLEIFAFÉLAGS

1898.

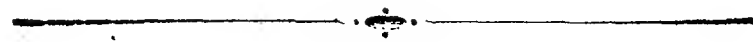
REYKJAVÍK
PRENTUÐ Í ÍSAFOLDARPRENTSMIÐJU
1898.

ÁRBÓK

HINS

ÍSLENZKA FORNLEIFAFÉLAGS

1898.

REYKJAVÍK
PRENTUÐ Í ÍSAFOLDARPRENTSMIÐJU
1898.

Efnisyfirlit.

Skrá
yfir eyðibýli í Landsveit, Rangárvallasveit og Holtasveit í Rangárvallasýslu.

Eftir

Brynjúlf Jónsson

A. Landsveit.

1. **Á** eða *Árbœr* forni, þar sem Ketill einhendi, landnámsmaður, bjó, hefir staðið á eystri bakka Þjórsár, ofanvert við Ölmóðsey, í útnorður frá Hvammi. Þar heitir nú »Bæjarnesið«. Raunar er það ekkert eiginlegt *nes* nú á dögum, heldur að eins horn eða krókur sem Þjórsá gjörir, þá er hún skiftist og myndar Ölmóðsey, því við efri enda eyjarinnar breytir eystri kvíslin stefnunni frá suðvestri til suðurs. Hornið er nokkuð hálent og bratt að ánni, en sunnanundir því er breið lægð við kvíslina, og er hún lægst norðantil og þar gengur hún lengst inn. Sér þess vott, að fyrrum muni þar hafa verið lækur, sem nú er þornaður. — Er það víða á *Landi* og *Rangárvöllum* að lækir hafa horfið, ýmist af jarðskjálftum eða þeir hafa kafist af sandfoki. — Hér var því réttmæli að kalla *nes* meðan lækurinn var, og hefir það haldist, þó það hætti að eiga við, er hann var horfinn. Uppi á horninu, milli lækjarfarvegsins og árinnar, sér til rústa á 3 stöðum. Eru þær sýndar með bókstöfum á uppdrætti er ég gjörði yfir nesið, m. m. Lækjarfarvegurinn er þar sýndur með punktaröð. Ekki er hægt að lýsa rústunum, svo eru þær úr lagi gengnar. Þó virðist sem lítið eitt móti fyrir undirstöðu í hinni vestustu (a), sem tæpast stendur á horninu við ána. Hin nyrsta (b) er ekki annað en lítið brot úr undirstöðu einhverrar byggingar, en sú,

sem næst liggur botni lækjarfarvegsins (c) er einna fyrirferðarmest. Dálítil rúst (d) er og fram í lægðinni, þar sem oddi nessins hefir myndast, er lækurinn rann í ána. Þykir mér líklegast, að annaðhvort *a* eða *c* sé bæjarrústin, en hitt fjós og heystæðisrústin Þó skal ég ekki fullyrða neitt um það. Landið er hraun og örblásið fyrir löngu; hefir sá uppblástur eyðilagt bæinn. Þó hefir hann staðið framyfir miðja 18. öld. Á. M. telur jörðina 10 hndr. (í byrjun aldarinnar), en 1760 er hún talin 5 hndr.; þá hefir hún verið að ganga af sér og líklega lagst í eyði skömmu eftir það. Hefir landið þá lagst undir Hvamm. En 1838 gjörði Eyjólfur Vigfússon nýbýli við Þjórsá hjá Hrosshyl, og kallaði *Árbæ*. Það er í Hvammslandi, og átti að vera í notum þess að land hins forna Árbæjar hefði lagzt undir Hvamm. Eigi var þetta með samþykki Hvammsbænda. Þó stóð býli þetta til 1886, þá lagðist það niður.

2. **Stóruvellir**, eða *Vellir hinir eystri*, stóðu vestur við lækinn, sem við þá er kendur; hefir landnám Orms hins auðga í Húsagarði náð þangað; en sonarson hans, Valla-Brandur, »reisti fyrst bú á Völlum«. Hefir allur norðvesturhluti landnámsins lagst þar til. Varð þar allmikið höfuðból. Vellir hinir ytri jöfnuðust eigi þar við og fengu út af því nafnið: »*Minni*«-Vellir. Þórður Andrésson, er Gissur jarl átti við, bjó á »Völlum á Rangárvöllum«. Það hafa hlotið að vera *Rangárvellir hinir ytri*, eða *Landsveit*, því á *Rangárvöllum hinum eystri hét enginn bær Vellir*. Og nærri má geta, að Þórður hefir búið á *þeim* »*Völlum*« sem meira höfuðból voru, eða *hinum eystri*. — Á Stóru-Völlum var kirkja, en bændaeign voru þeir til 1791; þá voru þeir teknir úr eigu bóndans Guðbrands Jónssonar og gerðir að prestssetri. Á seinni öldum gekk landið stöðugt af sér af sandfoki, þó mest á þessari öld, og er nú meiri hluti landsins sandrokið hraun. Árið 1882 fauk svo mikið á bæinn og túnið, að þar var ekki lengur byggilegt. Lagðist þá niður bæði staður og kirkja. Þó er þar enn graslendi nokkuð. Bærinn var bygður upp aftur lengra útmeð læknum, og heldur hann nafninu, en er þó að eins smábýli.

3. *Stóruvallahjáleiga* stóð frammi á túninu. Þar voru síðar lambhús.

4. *Hólkot* var svo sem stekkjarveg austur frá Stóruvöllum. Þar er nú örblásið og rústin að nokkru leyti í sandi, sér þó til hennar.

5. **Minnivellir**, eða *Vellir hinir ytri*, þar sem Ketill örriði bjó, höfðu áður staðið í hrauninu suðaustur frá bænum sem nú er. Þar sér til rústa.

6. **Lækjarbotnar** hafa og verið færðir undan sandfoki: stóðu áður nokkru norðvestar, þar sem nú er örblásið, og þó tekið að gróa upp aftur.

7. **Fellsmúli** stóð undir suðurenda Skarðsfjalls. Hann var lénsjörð presta í Landþingum fyrir 1791, og aftur síðan 1882. Það ár lagði sandfönn yfir bæinn og túnið, og var bærinn færður framundir Stóruvallalæk. Er jörðin nú rýr hjá því sem fyr var. Til hins gamla bæjar sést ekki nema lítil grjóthrúga, sem er köstuð saman til merkja. Fjós og heygarður hafði verið fram á túninu, og sér til þeirrar rústar.

Stóruvallalækur skilur lönd Minnivalla, Stóruvalla og Kleifa (sunnan og suðaustanmegin) frá löndum Hellna, Fellsmúla og Skarðs (norðan og norðvestanmegin).

8. **Skarð,** sem í sögum er nefnt »Skarð hið ytra«, stóð suðaustanundir miðju Skarðsfjalli á fögrum stað og í góðu skjóli. Þar var kirkja, sem kunnugt er. Skarð eyddist 1882, og er bærinn hulinn undir sandfönn. Aftur var reistur bær og kirkja fram við lækinn. Heldur sá bær nafninu Skarð, þó hann sé fjær fjallinu, sem skarðið er í. Hjáleigur fylgdu Skarði nokkrar:

9. *Hátún* stóð vestur í fjallshlíðinni á fögrum stað. Það var flutt þaðan fram að læknum undan sandfoki 1854. Heitir það síðan Króktún.

10. *Erill* stóð fyrir sunnan og vestan heimatúnið. Hann hefir eigi verið bygður í manna minnum, en gekk þó kaupum og sölum sem sérstakt býli og notuðu eigendur túnið til slægna, unz það fór af af sandi. Þar sem Erill stóð sést grjótrúst í sandinum.

11. *Garðar* stóðu niðri á túninu fyrir austan Eril. Þeir voru og fluttir undan sandfoki fram að læknum litlu síðar en Hátún.

12. *Litla-Skarð* stóð undir fjallinu fyrir austan túnið. Þar var bygð lögð niður nálægt 1850 til að bæta upp ágang af sandfoki, sem heimajörðin varð fyrir á öðrum stöðum.

13. *Skarðssel* stóð við norðurenda Skarðsfjalls. Það var flutt undan sandfoki vestur á bakka Þjórsár nú fyrir 2 árum, er þetta er ritað.

14. *Grænuflatarrústir* verður hér að telja, því þær eru í Skarðslandi: Norðaustanundir Skarðsfjalli, eigi all-langt suður frá Skarðsseli, er flöt, sem *Grænaflöt* heitir og liggur móabrekka eigi brött frá henni upp í fjallið. Í þeirri brekku eru rústir, miklar og einkennilegar, sem ekkert nafn eiga og enginn hefir tekið eftir fyr enn nú. Lítur út fyrir, að þar hafi bær verið einhvern-

tíma til forna. Rústirnar eru á 4 stöðum, og eru þær merktar með stórum bókstöfum á uppdrætti, sem ég læt fylgja. Hin efsta og mesta (A) líkist mjög fornum bæjarrústum. Hún snýr mót suðaustri, og er austast tóft, er snýr hliðinni fram, nál. 9 faðma löng. Dyr sýnast að vera við norðausturgaflinn, og aðrar inn úr vesturendanum inn í aðra tóft, sem þar er áföst við og snýr stafni fram með dyrum á. Hún er nál. 4 fðm. löng. Þar vestan við er tóft, sem virðist hlaðin sundur í miðju og sínar dyr á hvorum enda, eru það þá 2 tóftir, hvor fyrir sig 2 faðma löng. Svo eru enn 2 tóftir í röðinni, er snúa stöfnum fram með dyrum á; er lengd hinnar eystri nál. 5 faðm. en hinnar vestri nál. 8 faðm. Skammt til suðausturs frá suðvesturenda hennar er önnur rústin (B): Þar eru 2 tóftir samhliða, nál. 10 faðm. langar; það gæti verið lambhúsatóftir. Þaðan til suðausturs nokkru neðar er hin þriðja rústin (C). Hún er mjög einkennileg: Efst eru 3 tóftir (eða 4?), eigi allstórar, og veit hver frá annari. — Það kynni að hafa verið hesthús fyrir reiðhesta og tryppi. — Við norðurhlið neðstu tóftarinnur er hálfhringmynduð tó t, nál. 8 faðm. löng og 6 faðm. víð; það hefir naumast verið hús, en öllu heldur heystæði. Neðanvið þessa tóft er eins og lítil þvertóft, er snýr til norðurs, og aftur niður frá henni liggur stór tóft til austurs, nál. 10 faðma löng, og gengur mjó tröð eða stórt ræsi niður frá dyrum hennar. Þetta gæti verið fjóstóft. Fjórða rústin (D) er nálægt í norður frá þessari, og eru svo sem 14—16 faðmar í milli. Það er nál. 7 faðm. löng toft frá norðri til suðurs og hefir dyr á hliðinni mót austri, en lítið afhús við suðurendann, er einnig hefir dyr mót austri, en engar inn í aðaltóftina. Eftir löguninni kynni þetta að geta verið hoftóft, og séu rústirnar frá heiðni.

Ég hefi fjölyrt svo mikið um þessar rústir vegna óvissunnar, sem yfir þeim hvílir, og vegna þess ég get ekki ætlað, að hér séu rústir peningshúsa frá þeim tíma, sem eigi var venja að hýsa »útigangspening« og sízt á ágætri útigangsjörð. Eigi líkjast þær heldur seltóftum, þeim er ég hefi séð; eru líka of margar saman til þess í heimalandi, þar eð allar virðast þó frá sama tíma. Ég réð því af að telja þetta með eyðibýlum; en hvort ég hefi haft rétt í því, kemur eigi fyr í ljós enn færi gefst að grafa rústirnar út.

15. **Klofi**, — *Stóri-Klofi*, — höfuðból *Klofa-Torfa*, stóð á sléttlendi langri bæjarleið suðaustur frá Skarði, við austustu upptök Stóruvallalækjar, — sem nú eru þornuð. Sögn er, að Torfi hafi haft jarðhús eða undirgang frá bænum, svo leynast mætti burt, ef óvinir kæmi á óvart, — en hann átti sökótt; — færa menn þessu til sönnunar, að í minni manna, er enn lifa, fanst

þar undir bænum gömul hleðsla og hjá henni stoðir úr rekavið, maukfúnar, og samskonar hafði, segja menn, áður fundist undir lambhúsi í túnjaðri. Önnur sögn er einnig, að Torfi hafi hlaðið garð frá Klofa út í Skarðsfjall og látið hvern mann, er um fór »gjalda Torfalögin« þ. e. leggja 3 hnausa í garðinn. Fyrir tæp um 20 árum þóttust menn sjá leifar af garðinum; en nú er allt svæðið blásið upp. Klofi var kirkjustaður og var búið að byggja þar timburkirkju fyrir 1878; en það ár var hún lögð niður, því þá sást fyrir, að sandfok mundi eyða bæinn. Enda varð það árið eftir. Var þá aftur byggt lítið kot út með læknum gagn vart Skarði sem nú er, og ber það kot nafnið *Klofi*. Þar sem bærinn var, er nú grjóthóll á sandsléttu. »Grunnmúr« kirkjunnar sést glöggt, og stöpullinn, sem klukknagrindin stóð á. Á þann stöpul hafa menn nú lagt 2 legsteina, er þar voru í kirkjugarðinum, svo þeir ekki verði sandorpnir. Á öðrum þeirra er latínuletur, en mjög slitið. Þó gat ég lesið: »Jon Magnússon og Val gerður Guðmundsdóttir Anno Christi« — en ártalið sást ekki. Efst og neðst á steini þessum hygg ég vera latneskt mál. Á hinum steininum er settletur, mjög vandað, en máð og illt aflestrar. Þó gat ég lesið ártalið 1676 og orðin: »Saler retlatra eru i Gvds Hende og eingen Pina snerter þær«. Meira mundi hafa mátt lesa; en sandbyl gjörði, og varð ég að hætta. Lagði ég steinana svo, að letrið sneri niður, svo sandfok slíti letrinu minna. Annars ætti að flytja þá á óhultan stað, helzt í Forngripasafnið; má það vel, því þeir eru léttar klyfjar. Þeir eru báðir úr íslenzkum steini. — Stóra-Klofa fylgdu tvær hjáleigur, sem eyddust ásamt honum:

16. *Litli-Klofi* stóð á sléttum völlum nokkuð langt fram með læknum. Þar er nú talsvert farið að gróa upp aftur, og hafa eigendur þar heyskap.

17. *Borg* stóð sunnar og lengra frá læknum enn Litli Klofi. Þar var fyrir innan bæinn annar lækur, sem hlífði honum við sandfoki fyrst. En svo sandkæfðist hann, og Borg fór af Er þar nú sandslétta, en þó stundum deigja nokkur þar er lækurinn var.

18. **Mörk** stóð bæjarleið norður frá Stóra-Klofa og átti mjög víðlent og gott land, einkum inn eftir; var það nær allt skógi vaxið eða lyngi. En 1882 blés það svo upp á stuttum tíma, að lítið annað sást eftir enn sandrokið hraun. Þó hélzt byggð í Mörk fram til 1894. Þá eyddist hún að fullu.

19. **Eskiholt** stóð stuttri bæjarleið í útnorður frá Mörk, vestan undir suðurendanum á dálitlum bergási, sem heitir Eski-

holtsbjalli. — Það er víða í Rangárvallasýslu venja að kalla smáhæðir »bjalla«. — Eskiholtsbjalli er sú eina hæð, önnur enn Skarðsfjall, sem tekur upp úr hrauninu, er liggur undir jarðveginum í allri Landssveit fram til Lækjarbotna. Rústin er mikil ummáls og virðist þar hafa verið stórbýli; en er uppblásið fyr enn menn hafa sögur af. Hafði bærinn þá verið byggður aftur nokkru utar, en eyðst að nýju. Þá var hann aftur fluttur lengra út eftir, nær Skarðsfjalli, og þar hélzt hann til 1882, en var þó mjög lélegt býli. Eskiholt mun hafa verið eign Skarðskirkju, landið mun þess vegna hafa lagst til Skarðs; enda lá það beint við eftir afstöðu.

20. **Skarfanes** var efsti bær í Landsveit með Þjórsá, og stóð landnámsbærinn — sem Flosi Þorbjarnarson á að hafa bygt — austur undir upptökum lækjar þess, sem afmarkar Skarfanesland. Þar eru 3 rústir og er miðrústin mest; mun það vera bæjarrústin. Sunnan til við hana hafa á síðari árum blásið upp mannabein, og bendir það til, að þar hafi fyrrum verið bænahús og kirkjugarður. En nú er þar allt blásið og enginn veit, hve langt er síðan bærinn var fluttur þaðan. Stóð hann, frá því menn vita fyrst, kippkorni norðar. En 1864 var hann færður undan sandfoki þangað, sem hann er nú: löngum stekkjarvegi framar með læknum.

21. *Ósgröf*, smá-býli fyrir austan lækinn, var einnig flutt undan sandfoki fyrir fám árum ofan með læknum og sett þar gagnvart, sem Skarfanes er. Eigi er örblásið þar sem gamla Ósgröf var. En af því helzta uppspretta lækjarins er að sandkefjast, vofir þar eyðilegging yfir báðum bæjunum og landinu.

22. **Merkihvoll** var efsti bær í Landsveit inn með Rangá. Hann eyddist af sandfoki 1828. En Brandur bóndi Brandsson, er þar bjó í félagi með bræðrum sínum, Jóni og Bergi, gjörði þá nýbýli í Skógarkoti. Dálítið graslendi er enn í Merkihvoli, og eru þar fjárhús frá Galtalæk.

23. *Skógarkot* stóð austur frá botni Skarfanesslækjar. Það lagðist af sem lögbýli 1834; en húsfólk var þar eftir það. Nú er þar allt örblásið.

24. *Gloppa* hét kot milli Merkur og Galtalækjar. Þar sjást byggingarleifar í hraunbrún og er sandurinn deigur fyrir neðan; hefir þar komið upp lækur áður og mun það hafa verið efstu upptök Leirubakkalækjar. Enginn veit, hve langt er síðan Gloppa lagðist í eyði.

25. *Stampur* hét hjáleiga frá Galtalæk, er lögð var í eyði 1834, til að bæta það upp, er heimajörðin hafði spilst af sandfoki.

26. *Höll* hét hjáleiga frá Leirubakka, er af sömu orsök lagðist af 1879.

27. **Réttanes** hét bær á undirlendi við Rangá nálægt móts við Svínhaga. Þar eru aðal réttir Land- og Holtamanna, og hefir bærinn nafn af þeim. Hann átti áður haglendi mikið upp á hraunheiðinni fyrir ofan; en er það var allt blásið, lagðist hann í eyði, 1773. En 1832 byggði sá maður, er Höskuldur hét, hann upp aftur. Hann fór aftur eftir 2 ár, og hefir Réttanes ekki bygst síðan. Höskuldur bjó síðan í Tungu á Rangárvöllum og var faðir Sveins, er drukknaði í Rangá, sem »Huld« segir.

28. **Járnlaugsstaðir** stóðu löngum spöl neðar með ánni. Þar er einnig undirlendi. Þar gekk þó sandfok yfir og eyddi bæinn. En uppi á hraunheiðinni var þá enn nokkuð af landi jarðarinnar óblásið. Þangað var bærinn fluttur. En eftir hálft annað ár var þar líka óbyggilegt — það var árið 1884, — og lögðust Járnlaugsstaðir þá alveg í eyði.

29. **Húsagarður,** bær Orms auðga landnámsmanns, er stuttri bæjarleið fyrir neðan Járnlaugsstaði við Rangá. Stóð hann fyrst uppi á hraunheiðarbrúninni, en var, fyrr en menn hafa sagnir um, færður ofan fyrir hana og stóð undir henni, á undirlendi sem þar er, fram undir miðja þessa öld. En þá blés brúnin upp, og varð að færa bæinn frá henni lengra fram á undirlendið, þangað sem hann nú er. Í uppblæstrinum eyddist heiðarland uppi á brúninni, og kom þá í ljós rúst elzta Húsagarðs: og sáust undirstöður, — en nú er þar grjótdreif ein. — Þar höfðu verið margar tóftir og stórar: Hin stærsta, sem leit út fyrir, að hafa verið aðal-bæjarhúsið, var 16 faðma löng. Stuttu fyrir norðan bæjarstæðið blésu upp mannsbein og hjá þeim fannst spjótsblað og leifar af skeggbursta (?) af hvalbeini. Mun þar hafa verið haugur, ef til vill Orms hins auðga. Í sumar sáust þar enn 2 mannsleggir, og grjótdreif úr hleðslu haugsins. Þá er þessi uppblástur varð, voru þeir frumvaxta synir Ólafs, er þá bjó í Húsagarði, Sæmundur, er enn lifir á Forsi á Rangárvöllum og Sigurður, er bjó í Húsagarði eftir föður sinn og dó í vetur (1897, nær áttræður). Þeir fundu beinin og það er hjá þeim var, og þeir tóku vel eftir rústunum. Fleiri smáhluti fundu þeir þar, er allir liðu undir lok, því þá var Forngripasafnið enn ekki stofnað. — Spjótið gáfu þeir t. a. m. nágranna sínum, og smiðaði hann úr því tálguhníf. Þetta sagði mér Ólafur, er nú býr í Húsagarði, sonur Sigurðar. Hafa þeir feðgar verið fróðleiksmenn allir.

30. **Hellir** — Hrólfsstaðahellir, — stóð áður nokkru utar enn nú í hraunbrúninni. Sér þar rúst hins fyrra bæjar. Jón

Ögmundsson, er þar bjó frá 1804 til 1824, flutti bæinn undan sandfoki þangað, sem hann er nú. Er mælt, að hann hafi sett bæinn við landamerki, og olli það landaþrætu milli Hellis og Húsagarðs. Jón var faðir Árna í Breiðholti og þeirra systkina.

31. **Hrólfsstaðir** heita enn skamt austur frá túni á Tjörfastöðum; það er grashæð, sem eftir hefir orðið, er þar blés, og sér á byggingargrjót norðan í henni. Annars er þar að gróa upp aftur. Sagt er, að Hrólfsstaðaland og Hellis hafi verið eitt, og Hellir verið hjáleiga í fyrstu, en eignast landið og orðið sjálfstæð jörð, er Hrólfsstaðir eyddust. Þó er Hrólfsstaðarúst í Tjörfastaðalandi nú. Má Tjörfastaðaland hafa verið lítið meðan byggð var á Hrólfsstöðum og Kýraugastöðum. Til þess bendir og sú munnmælasögn, að Skálholtsbiskup hafi leyft sveini sínum, er Tjörfi hét, að gera þar bæ, af því honum þótti svo fagurt þar. En þá hefir þar verið Hrólfsstaðaland áður. Eftir því ættu Hrólfsstaðir að hafa mjög snemma orðið stólseign, því bæði þeir og Tjörfastaðir eru nefndir í Oddamáldaga frá 1270 (Fornbr.s. II. 86).

32. **Kýraugastaðir** (»Keraugastaðir«) stóðu gagnvart Tjörfastöðum fyrir vestan lækinn, sem þar er í milli. Lækurinn kemur upp úr kringlóttri holu eða »auga« inni í helli þar í hraunbrúninni. Sá hellir hrundi í jarðskjálftanum 1896. Halda margir, að bærinn sé kendur við »augað«, og að það hafi heitið »Kerauga«. En mér þykir allsendis ólíklegt, að hann hefði þá verið kallaður — »staðir«; því sú ending fylgir ávalt, í fornum bæjanöfnum, á eftir mannsnafni eða nokkru því, er *menn* hafa valið þar stað. Þykir mér því hin myndin bæjarnafnsins: Kýraugastaðir, miklu líklegri, þar eð *kýrauga* gæti verið viðurnefni manns, er þar hefði byggt. Oddamáldagi, sem nýlega var nefndur, hefir bæjarnafnið líka *Kýraugastaðir*. Hér hafði verið kirkjustaður og stórbýli og átt mikið land báðumegin við læk þann, er rennur frá Lækjarbotnum suðaustur í Rangá. Bærinn hefir eyðst af uppblástri, en nú er þar þó gróið upp aftur. Úr landi jarðarinnar eru bygð þrjú býli, öll sæmilega góð: Þau eru: *Bjallinn* fyrir ofan Lækjarbotnalæk og *Efra-Sel* og *Neðra Sel* fyrir framan hann. *Efra-Sel* var fyrst kallað »*Holtið*« eða: í »Holtinu«, en Neðra-Sel: Selið eða: í »Selinu«. Í þessari landareign eru *Akurgarðar*; það eru fornar girðingar miklar út með læknum að ofanverðu. Hefir vatni verið veitt á þær til forna úr læk einum, sem þar kemur ofan að og fellur í Lækjarbotnalæk, og nefndur er Tvíbytnulækur. Sýnir það menningu þeirra, er á Kýraugastöðum hafa búið.

Þingholts þingstaður, sem Sigurður Vigfússon hefir lýst (Árb. fornl.fél. 1889—92, bls. 60—61), er í Landsveit í Flagveltulandi vestur við Þjórsárfarveginn, sem Árnesskvíslin rennur nú eftir. Þangað fór ég og bjó til uppdrátt af þingstaðnum. Sýna tölurnar 1—8 á uppdrættinum búðir þær, sem S. V. hefir einkent með sömu tölum í lýsingu sinni. [Ég efast raunar um, að 8 hafi verið búð]. Talan 9 á uppdrættinum táknar fjárhús og talan 10 annað fjárhús, sem fjárrétt er bygð við. Á báðum þeim stöðum hafa búðir verið áður og sér þess merki. Talan 11 sýnir dómhringinn; 12—12 (holtið) Þingholt; 13—13 fornar götur; 14—14 Þjórsárfarveginn, og liggja göturnar að honum þar, sem ætla má, að Holtavað hafi fyrrum verið.

B. Rangárvallasveit.

1. **Næfraholt** (*Næfurholt*) stóð suðvestan í felli því, er gengur inn með Rangá austanverðri, að botnum hennar, og er það útnorðurbrún fjalláss þess, er Hekla stendur á. Hér var kirkja fram til 1765. En bygð þar lagðist niður 1845, er hraunflóð úr Heklu fylti bæjarlækinn og tók af vatnsbólið. En sá bær, er Háls hét og talinn var hjáleiga frá Næfraholti, var þá gjörður að heimajörð og látinn bera nafnið Næfurholt. Sögn er þó, að Háls hafi verið sami bærinn sem landnámsbærinn *Þórunnarhálsar*, og er það líklegt, því uppi yfir bænum er hálsahryggur sá hinn mikli, er gengur inn af Bjólfelli. En þar hafði bygð lagst niður um hríð, og hefir landið þá gengið undir Næfraholt; verið svo bygt aftur síðar sem hjáleiga þaðan.

1. *Ás* hét hjáleiga frá Næfraholti, og stóð vestan í ásnum, sem er suður frá gamla Næfraholti, en norður frá Hálsi. Þar er blásið, og sér til gamalla rústa.

3. *Nýibær* hét hjáleiga út með læknum, sem rennur frá Næfurholti (Hálsi) til útnorðurs. Stekkjarbrot er ofan á rústinni. Enginn veit, hve nær þessar hjáleigur voru í bygð.

4. *Hraunteigur* heitir þar sem ný-nefndur lækur fellur í Rangá. Þar var býli fáein ár um eða eftir miðju þessarar aldar, sér þar tóftirnar.

5. *Breiðholt* heitir flöt hæðarbunga vestur frá Næfurholti (Hálsi). Hún er nú mjög blásin norðan og vestan til, en austan

í henni eru fjárhús frá Næfurholti. Þar er sagt, að bær hafi verið til forna. Þó er þar engar rústir að sjá, nema eina stekkjartóft, nokkuð gamla. En svo er að sjá, sem hér hafi alt blásið áður, en verið gróið upp aftur, þá er fjárhúsin voru bygð. Er því ekki að marka, þó bæjarrúst sjáist ekki. En fyrir neðan brekkuna hefir aldrei blásið, og er þar forn garður, sem líklegt er að sé túngarður. Engin fornvirki gat ég heldur séð annarsstaðar á bungunni.

6. **Kanastaðir** hefir bær heitið og staðið norðvestan í löngum en lágum rana, er gengur suðvestur af Bjólfelli. Hefir hraunkvísl kastað sér vestur yfir ranann, ofan til miðjan, og farið yfir bæinn. Hraunkvísl þessi heitir Kanastaðanef. Fyrir vestan hana er landið blásið, nema lítil torfa hjá nefinu. Hún heitir Kanastaðatorfa. Eigi sjást byggingarmerki á henni. Sunnanundir nefinu eru fagrar uppsprettulindir; þar heita Kanastaðabotnar. Þar eru fjárhús frá Haukadal. Engar sjást menjar bæjarins, og er hann án efa hrauni hulinn. Hraunið, sem kvísl þessi er af, hefir fylt dalinn milli Bjólfells (að vestan) og Selsundsfjalla (að austan og suðaustan). Í þeim dal hafa, að sögn, bæir verið, sem nú eru hrauni huldir; vita menn eigi tölu þeirra og gleymd eru nöfn þeirra, nema tvö:

7. **Stóri-Skógur** og

8. *Litli Skógur*; þau nöfn haldast við sem örnefni á þeim stöðum, sem bæirnir eru undir eða þar nálægt, og er það austanmegin í dalnum. Hraunið hefir stöðvast fremst í dalnum og myndar þar háa brún. Bærinn *Selsund* stendur nú undir henni. Þar er annað eldra hraun undir og liggur nokkru lengra fram. Það er flatt ofan og á því þunnur jarðvegur. Hér og hvar sjást á því móbergs-(»breccie«) steinar, sem virðast vera úr Bjólfelli.

9. **Stóra-Skarð** eða *Skarð hið eystra*, bær Þorsteins tjaldstæðings, landnámsmanns, er sagt, að staðið hafi austan undir dýpstu skarðinu í Selsundsfjöllum, og er það beint í suðaustur frá bænum Selsundi. En suðaustanmegin Selsundsfjalla liggur ákaflega mikið hraunflóð yfir stóru svæði, og er sagt, að Stóra-Skarð, ásamt fleiri bæjum hafi orðið þar undir á 14. öld. Í brekkunni við skarðið hafa menn þótst sjá túngarðsbrot útundan hraunjaðrinum. Þangað fór ég fyrir nokkrum árum og Ólafur bóndi Jónsson í Selsundi með mér og skoðuðum þetta, en þótti efasamt, að það væri mannaverk. Heyrt hafði Ólafur sögnina um afa sinn, Jón eldra í Selsundi, þó ekki heyrt hann sjálfan segja hana. Sögnin er sú, að eitt sinn, er hann var að smala á yngri árum sínum, hafi hann elt kindur út í hraunið nálægt

skarðinu, og þá hafi hann rekið annan fótinn ofan í holu, án þess þó að gefa því gaum í svipinn, vegna eltingaleiksins. En þegar hann gætti að, hafi hann fundið mylsnu úr fúnu tré í skónum á þeim fætinum og talið víst, að þetta hlyti að vera úr holunni; hafi hann því leitað hennar, en ekki hitt hana aftur, og enginn síðan. Er það og ekki undarlegt, því fljótséð er, að til lítils kemur að leita að einni smáholu í öðru eins hrauni. — Sagt er, að margir fleiri bæir hafi orðið undir þessu hraunflóði; hefir það og víðáttu nóga til þess, að svo hafi getað verið. — Enginn er þó nefndur nema:

10. **Tjaldastaðir**, og mun það vera eftir ætlun, samkvæmt Landnámu, en ekki eftir neinni sjálfstæðri sögn, því ekkert örnefni bendir á hvar þessi bær hafi verið, sem varla er heldur von á slíku svæði. — Kvísl mikil af þessu hraunflóði hefir fallið vestur af hrygg þeim er gengur af útsuðurenda Selsundsfjalla, dreifst þar út og runnið svo langt norður með fjallinu að vestan, að sund eitt skilur það frá hinu efra hrauni, sem fyr er talað um, að fyllir dalinn milli Bjólfells og Selsundsfjalla. Stendur bærinn Selsund í því sundi undir brún efra hraunsins, en lækur rennur vestur með hinni fremri. Fyrir framan hann undir norðurhorni þess hrauns, hefir bær verið, hjáleiga frá Selsundi, og heitið:

11. *Litla Selsund*, en það hefir verið í eyði frá ómunatíð, og eru þar fjárhús frá Selsundi. Skamt vestur þaðan er vik inn í hraunflóðsbrúnina; sér þar aðra hraunbrún eldri, sem þó er yngra en slétta hraunið, er Selsund stendur á, og er hún ofan á því. Þessi brún heitir Selskógar. Má því ætla, að á þessu svæði hafi verið sel (frá Skarði?), áður en hraunið rann; en Selsund fyrst verið bygt, þá er hraunin höfðu myndað *sundið* milli sín, en eyðilagt selin.

Það verður yfir höfuð að hafa í huga, þá er lýsa skal afstöðu bæja á efri hluta Rangárvalla, að þar liggur hvert hraunflóðið fram á annað, og myndar brún þar er það þrýtur. Hin elztu sem sjást, hafa flotið lengst fram. Eru þau hulin jarðvegi þar sem óblásið er, og víst verið skóglönd áður, þó enginn viti nú, hve langt er síðan skógarnir eyddust.

12. **Ketilsstaðir** hafa staðið skamt vestur frá Selskógum; þar gengur hraunkvíslin lengst til útnorðurs og heitir þar Ketilsstaðanef. Undir því ætla menn, að bærinn sé hulinn. Þar skamt frá sér fyrir hringmyndaðri byggingu á hinu flata, eldra hrauni, og er getið til, að það hafi verið fjárborg frá Ketilsstöðum. Þetta flata hraun myndar aftur brún nokkru vestar og liggur hún fyrst

til útsuðurs, en beygist síðan til suðuráttar. Þar sem hún er að beygjast, var bær, sem heldur nafninu:

13. **Kastalabrekka**; en hjáleiga var dálítið sunnar í brúninni, nefnd Kot (Kastalabrekkukot?). Brúnin hefir blásið nokkuð, og því mun það vera, að Kastalabrekka hefir lagst í eyði. En svo er langt síðan, að engar sagnir eru um það. Kot er enn bygt, og hefir landið lagst þar til, svo það er nú sjálfstæð jörð; en í Kastalabrekku er stekkur, því ekki er þar örblásið. Nálægt Koti var brunnur, sem sagt er að báðir bæirnir hafi sótt neyzluvatn í; en hann þornaði í jarðskjálfta, og sækir Kotfólk nú vatn í Selsundslæk, og er það klukkutímaferð. Brunnurinn sést enn hjá Koti. — Skamt framar liggur nýrri hraunkvísl, uppgróin, sem þó er eldri en Stóra-Skarðshraunið; hún myndar breitt horn til vesturs, en svo gengur brún hennar til suðurs og austurs. Vestast á horninu var bær, er hét:

14. **Steinkross**, og er þangað stutt bæjarleið til útsuðurs frá Koti. Sá galli var á þessari jörð, að þar var ekki vatnsból til frá ómunatíð. En vatn hafði verið sótt í Kotsbrunn, meðan það var þar, en síðan í Víkingslæk, sem þó er hálfsannarstíma ferð hvora leið. — Sama er um Dagverðarnes, sem er spölkorn austar í sömu brún, og er enn bygt, að þaðan er vatn sótt í Víkingslæk. — Brúnin norður frá Steinkrossi tók að blása upp á þessari öld, svo að bæinn varð að flytja austar á brúnina, nær Dagverðarnesi. En árið 1882 gekk sandfokið svo þar að, að bóndinn, sem þar bjó, hélzt ekki við og lagðist bærinn þá í eyði.

15. **Svínhagi** stóð fyrst fyrir sunnan lækinn á hárri brún, og hefir þar hlotið að vera veðurnæmt. Þó hélzt bærinn þar fram til 1813, þá varð að færa hann norður fyrir lækinn og lítið eitt nær Rangá, og stendur hann þar nú. En rúst hins gamla bæjar er enn að blása upp.

16. **Bolholt** er næsti bær fyrir neðan Svínhaga með Rangá. Það hefir tvisvar verið flutt undan sandfoki. Fyrst stóð það inn með ánni, nokkru framar en á mots við Járnlaugsstaði. Þar sjást rústir allmiklar í sandinum; en hið bezta af grjótinu er þó búið að draga heim að Bolholti, sem nú er. Hvenær þetta fyrsta Bolholt eyddist, vita menn ekki. En þá var það aftur bygt nokkru austar og uppi í heiðinni; þar stóð það fram til ársins 1788. Fyrir 1780 bjuggu þau þar Eiríkur Jónsson og Kristín Þorsteinsdóttir, sem Bolholtsætt er frá komin. En 1784 blés þar svo upp, að eigi þótti við vært. Eiríkur var þá dáinn, en Kristín fluttist að Stóra-Núpi. Fjögur ár eftir það var þó reynt að halda bygð á

þessum stað; en svo lagðist þetta Bolholt í eyði. Þó er þar ekki alveg örblásið enn. Eftir það, 1804, var Bolholt sett þar, sem það er nú, vestur við Rangá litlu neðar en móts við Húsagarð. Árið 1882 spiltist það enn af sandfoki, svo það var í eyði um 1 ár. En síðan hefir bygð haldist þar.

17. **Víkingslækur** stóð suðaustur frá Bolholti, í brún hrauns þess, er undir liggur hinum áður töldu hraunum og breiðst hefir svo vítt út, að brún þess nær svo að kalla yfir þvert milli Bolholts og Keldna. Hjá Víkingslæk er hraunlaust land framundan brúninni, en móberg og blágrýti kemur í ljós er jarðvegur blæs upp. Svo er alt austur að Heiðarlæk. Lækurinn Víkingslækur kemur undan þessari brún í tveimur stöðum og er hann eigi alllítill er kvíslarnar koma saman. Bærinn Víkingslækur stóð hjá vestri upptökum lækjarins, litlu vestar og ofar. Þar var stórbýli og þó tvíbýli. En 1784 spiltist jörðin svo af sandfoki, að annar bóndinn, Loftur Loftsson, flutti þaðan og gjörði nýbýli að Kaldbak, það er við Rangá norður frá Þingskálaþingstað. Þar var Víkingslækjarland Síðan var einbýli á Víkingslæk til ársins 1811, þá flutti bóndinn, Brynjúlfur Jónsson, bæinn undan sandfoki og setti hann á Þingskálaþingstað, og heitir bærinn síðan: »að *Þingskálum*«, en Víkingslækur er í eyði. Þó voru þar fjárhús og heiðarspilda fram til 1882. Þá blés það alveg af.

Þingskála-þingstaður er sunnan í hæð og sést þar enn fjöldi búðatófta neðantil í brekkunni og vestur frá henni Brynjúlfur setti bæinn ofan á efsta mannvirkið í brekkunni, svo það er ekki framar til. Ekki vita menn, hvað það var. Ónákvæmt er að segja, að búð Marðar gígju sé »undir bænum« því samkvæmt munnmælunum er að eins austurendi hennar horfinn undir vesturkálgarðinn, en mestur hluti hennar sést vestan við hann. Mannvirkið, sem varð undir Þingskálabænum, þykir mér líklegast að hafi verið *dómhringurinn*, og að það sé blandað málum, er hann er talinn að hafa orðið undir bænum á Kaldbak. Til þessa bendir það, að steininn, sem ýmist er kallaður *blótsteinn* eða *höggsteinn*, fann Brynjúlfur í brekkunni neðanvið bæinn, þ. e. a. s. *í brekkunni neðan við mannvirkið*. Svo sagði mér Sæmundur bóndi Guðmundsson, er nú býr á Þingskálum, en hann er áreiðanlegur og fróðleiksmaður, hefir alist upp þar á næsta bæ hinumegin Rangár (Helli) og spurði snemma um þetta og fleira, er þar að laut, bæði Brynjúlf sjálfan og aðra gamla menn, sem eitthvað höfðu heyrt um hinn gamla þingstað. — Hann sýndi mér t. a. m. Gunnarsbúð, Njálsbúð og Marðarbúð, eftir því sem honum hafði verið sagt. — Brynjúlfur setti steininn í bæjardyravegg; en nú hefir

Sæmundur tekið hann þaðan og sett hann niður á hlaðinu sem hestastein, og í því skyni borað gat í gegnum hann. Efni steins ins er hart móberg, sem ekki finst í Þingskálalandi, og mun hann fluttur frá Bjólfelli. Að lögun er hann vandlega valinn, eða þó heldur tilhöggvinn, því jafn reglulega myndaður, flatur og jafnbreiður, drangasteinn úr móbergi mun óvíða finnast af náttúrunni gjörður. Á hæð er steinninn manni undir hönd, á breidd meir en fet, en á þykt um þverhönd, — því hann er þynnri í efri endann. Að slíkur steinn hafi komið á þennan stað af tilviljun, er mér óskiljanlegt, hlýt því að skoða hann sem bendingu um dómhringinn, án þess þó að fullyrða neitt frekara.

Eigi þótti mér þörf að rita nákvæma lýsingu á þingstaðnum, því Sigurður Vigfússon hefir gjört það (sjá Árb. fornl.fél. 1888—92, bls. 54). En þar eð uppdráttur hans hefir eigi orðið prentaður, bjó ég til lítinn uppdrátt af túninu, bænum og *búðatóftunum*, sem getur gefið hugmynd um þingstaðinn. Nokkurra skýringa þarf uppdrátturinn, og set ég þær hér: 1. er Þinghóll, þar er túnbrekkan hæst. 2—2—2. túngarður. 3. bærinn (með húsum, húsagarði og heygarði) 4—4 heimreiðartraðir. 5—5. aflagðar traðir. 6—6. bæjargil. 7. hlaðið og á því hestasteinninn (blótsteinninn). 8—8. gata eftir gilinu heim í traðirnar. 9. austurkálgarður (og heyhlaða í honum). 10. vesturkálgarður. — a. búð Marðar gígju. b. búð Gunnars á Hlíðarenda. c. Njálsbúð. En hér ber sögunni þó eigi saman, því d. er líka eignuð Merði gígju, en sumir eigna hana Dalverjum og síðar Oddaverjum. Gunnars og Njáls búðir voru Sigurði sýndar fyrir austan traðirnar. Hætt er við að allar sagnir um þetta séu bygðar á getgátum. Er það sannarlega til of mikils ætlast, að munnmæli frá fornöld greini enn í dag rétt frá einstökum búðum, þar sem þær eru svo margar. Á þrem stöðum sést, að Brynjúlfur hefir bygt peningshús ofan á fornvirki, og sjást tóftir þeirra húsa: x[I] virðist vera stór lambhústóft, x[II] lítil hesthústóft, og x[III] tóftarbrot, sem að nokkru leyti er fallið í gilið.

Þenna útúrdúr, um þingstaðinn, gjörði ég hér af því, að hann var í Víkingslækjarlandi. Kem ég nú aftur til eyðijarðanna:

18. *Borgartún* hét hjáleiga frá Víkingslæk. Hún var í sömu hraunbrún nokkru austar (eða til suðausturs). Þar nálægt sem hin eystri kvísl Víkingslækjarins kemur upp. Þar er sagt að verið hafi »hundraðs tún«, þ. e. gefið af sér 120 hesta töðu.

19. **Heiði** stóð fyrst í hraunbrún eigi allskamt suður frá Borgartúni. — Kemur þar víðlent hraunflóð framundan Víkings-

lækjarbrúninni og er því eldri en hún og ef til vill elzta hraunið á Rangárvöllum. Það nær suður að Reyðarvatni og Gunnarsholti en vesturhraunið nær að Rangá hjá Geldingalæk. Niður með þessu hrauni að norðanverðu rennur Heiðarlækur, og má sjá að fyrrum hafa upptök hans verið miklu innar en nú. Þar hefir Heiði fyrst verið bygð. En svo hefir hún verið færð undan sandfoki og sett langt niður með læknum að vestan, á suðurhorn hins hraunlausa svæðis, sem er suður frá Víkingslæk. Þar er rústabali mikill, sem sýnir, að enn hefir Heiði verið stórbýli. En þar blés einnig af, og var hún þá færð lengra út með læknum að norðan, gagnvart því sem hún er nú. Þar hélzt hún ekki heldur við. Þá bjó þar Jón Ögmundsson, er síðar bjó í Hrólfstaðahelli og flutti þann bæ. Hann flutti Heiði suður yfir lækinn. En þar er sagt að Geldingalækur hafi þá átt land, en Jón ekki spurt leyfis að byggja þar. Á Geldingalæk bjuggu tveir bændur; vildi annar reka Jón burt, en hinum þótti það ekki »gustuk« og fór svo, að Heiði eignaðist landspildu frá Geldingalæk og stendur hún enn þar sem Jón setti hana; sjálfur varð hann þó bráðum að fara þaðan, því óráðvendnisorð lagðist á hann. Þá fékk hann Hildarsel í Ytrihrepp; en var af sömu orsökum rekinn þaðan aftur eftir fá ár. Þá fór hann að Helli, sem fyr segir, og bjó þar til dauðadags. — Þetta sagði mér Jón bóndi Loftsson á Geldingalæk, og hafði heyrt fólk, sem þetta mundi, segja frá því.

20. **Gunnarsholt** stóð sunnan í hæðardragi, sem er framanundir suðvesturbrún hraunflóðs þess, er síðast var getið og lengst hefir runnið ofan eftir Rangárvöllum. Er þar bogadreginn hryggur, sem út lítur fyrir, að hraunflóðið hafi stanzað við, og svo sigið til baka er það kólnaði og myndað lægð, eins og vanalega verður þar er hraunflóð mætir hæð. Holtahryggur þessi er samsettur af þrem smá-holtum, sem liggja í röð, en lægðir á milli. Vestasta holtið, sem næst er Geldingalæk, er stærst. Það er nú örblásið og alt svæðið þar fram af ofan til Varmadalslækjar og Rangár. Á því svæði er ekki hraun og lítið grjót annað en smá möl. Suður af miðholtinu er óblásið. Sunnan í því stóð bærinn Gunnarsholt. Þar var kirkjustaður fram til 1837, þá var bærinn færður undan sandfoki, kirkjan lögð niður og sóknin lögð til Keldna. Eigi var þó bærinn færður lengra en austur í lægðina, sem þar verður næst fyrir austan holtið. Þar stóð hann fram til 1854. Þá var honum eigi lengur vært þar, og var hann þá færður yfir á austasta holtið. Þar stendur hann enn. Graslendi er enn kringum mið-bæjarrústina, og er hún varla nema hálf-fallin. En holtið, sem elzti bærinn

var á, er örblásið norðan og vestan til. Bæjarrústin er í hlé sunnan í því og hefir orðið sandorpin. En síðustu árin hefir brekkan gróið upp aftur. Sér því lítt til rústa. Fjós og heygarður var uppi á hryggnum; þar er ógróið og sést grjótdreifin. Aurmál kirkjunnar sést að nokkru leyti og hefir hún ekki verið stór. Þrír legsteinar eru þar, og eru tveir hinir eldri með líku letri og settleturs steinninn í Stóra-Klofa, enda frá sama tíma. — Á þá tókst mér að lesa og er það þannig:

1 *steinn*: »Hvíldarstaður þeirrar frómu og guðhræddu kvinnu Solveigar Einarsdóttur, sem fyrir þann stundlega dauða inngiekk í síns herra fögnuð þann 6. oktob. 1640 á 52. ári hennar æfi. — Sáler riettlátra eru í Gvðs hende og eingen Pína snerter þær. Sap. Guðmundur Guðmundss. sculpsit«.

2. *steinn*: »Hier er í iörðu til Hvíldar lagður líkami þess ættgöfuga Heiðursmanns siera Grims Einarssonar er sofnaði í Guði á 73 ári síns aldurs Xtri Ao 1671 frá sinni Eiginkvinnu guðhræddri Margrietu H. D. Á 2. ári þ(eirra) HB (hjónabands) og epterlifande barne Kristinu G. D. Þesser eru þeir sem komner eru úr hörmunginne miklu og sinn skrúða hafa þvegið og hvítfagað í blóði lambsins. Apoc.«.

3. *steinn*: »Epitapium. Sofnuð í Gvði. Oddur Jónsson 1781 og Þuríður Magnusdóttir 1766. Þesser hafa yfirunnið fyrir Lambsins blóð«. Steinn þessi er í brotum. Allir eru þeir íslenzkir.

Á vellinum fyrir neðan Gunnarsholt eru margir farvegir og garðlög, sem virðast vera skurðir og flóðgarðar og benda til þess að til forna hafi þar tíðkast talsverðar vatnsveitingar úr læknum. (Það er sá lækur, sem Landnáma nefnir Hróarslæk, en sem á ýms nöfn: efst Reyðarvatnslækur, þá Gunnarsholtslækur, þá Ketlulækur og neðst Varmadalslækur eða Selalækur).

21. *Kotbrekkur* voru hjáleiga frá Gunnarsholti, er stóð undir hraunheiðarbrúninni upp undan hólnum, sem bærinn (Gunnarsholt) stendur nú á. Þar lagði sandfönn yfir 1882 og eyddist bærinn. Þó er nokkuð af túninu enn slegið. Kotbrekkur voru á síðari árum vanalega kallaðar Kornbrekkur.

22. *Gunnarsholtshjáleiga* var vestur frá elzta bænum í túnjaðri. Hún eyddist af sandágangi 1810.

23. *Hátún* var enn hjáleiga frá Gunnarsholti. Það stóð norðvestur í brúninni nálægt landamerkjum milli Gunnarsholts og Geldingalækjar. Það hefir verið í eyði frá ómunatíð, en nafnið helzt við og sér til rústa. — Sagt er, að fleiri kot hafi fylgt Gunnarsholti, og sér merki sumra; en nöfnin eru gleymd.

24. *Grákollustaðir* eru og taldir til Gunnarsholtstorfunnar; þeir stóðu út við Rangá, litlu ofar enn á móts við Árbæjarhelli í Holtum. Þar sér nú ekki til rústa, en blásið hafa þar upp brot úr kvarnarsteini.

25. *Staðarkot* var við Rangá móts við Snjallsteinshöfðahjáleigu. Það eyddist af sandfoki 1788. Grastorfa hylur rústina að nokkru.

16. **Ketilhúshagi** hét bær, alment nefndur **Ketla**, er stóð norðan við Ketlulæk mots við Kirkjubæ. Hann lagðist í eyði af sandfoki 1882. Þó er túnið enn slegið og landspilda notuð. Um þenna bæ hafði mér áður komið það í hug, að nafn hans gæti varla verið upprunalegt, eins og það er nú haft. Gæti varla hjá því farið, að bærinn hefði áður staðið á öðrum stað · og þá heitið *Ketilhús* (eða *Ketilshús*, og· *s*-ið svo fallið úr), en síðan verið fluttur út í *hagann*, og *-hagi* þá bæzt aftan við nafnið. Um þetta leitaði ég upplýsinga hjá ýmsum; en enginn kunni að segja mér neitt um það. En Bogi bóndi í Varmadal, Þórðarson bónda í Ketlu, sagðist á yngri árum oft hafa smalað út með læknum, og þá tekið eftir rústarbroti á nefi einu við lækinn yzt í Ketlulandi, og hefði faðir sinn eigi vitað nafn hennar. Var Þórður þó fróður maður. Bogi sýndi mér rúst þessa. Var hún nú eigi orðin annað enn grjótdreif og sumt grjótið hrapað í lækinn með aurrennsli. En nú tókum við eftir því, að rústirnar voru tvær, sín á hvoru nefi, sem eru hvort hjá öðru að kalla. Þótti mér líklegt, að annað væri bæjarrúst, en hitt fjós og heystæði. Ellegar, ef til vill, að bærinn hefði fyrst verið færður þenna litla spöl, en síðan lengra austur með læknum í beitilandið eða hagann, þar sem Ketla var síðast; — því ekki þótti mér annað líklegra, enn að allt væri sama býlið, og að nú væri gátan ráðin. En það, að nafnið *Ketilhús* var gleymt, þótti mér benda til þess, að mjög muni langt síðan, þessi flutningur varð. Ég set þetta fram hér öðrum til athugunar.

27. **Gröf** hét bær á undirlendinu norðanmegin við Varmadalslæk litlu ofar enn móts við Varmadal. Bærinn hefir staðið undir frálausri hæð, og er túnið og rústin óblásið að mestu, og engi mikið þar fyrir neðan, en hagarnir, sem verið hafa fyrir ofan, eru örblásnir. Gröf var síðast bygð 1798.

28. *Grafarbakki* hefir verið hjáleiga frá Gröf, var stuttum spöl fyrir ofan hana og stóð uppi á brúninni, þar sem nú er alt örblásið, þó er rústin að nokkru leyti undir grastorfu, og engið er óblásið fyrir neðan með læknum. Grafarbakki var síðast bygður 1787.

29. **Oddi hinn litli** stóð í oddanum milli Varmadalslækjar og Rangár (ytri), þó eigi fremst í honum, heldur dálitlum spöl upp með læknum. Þar sést grjótrúst eigi all-lítil í brúninni upp frá læknum. Þar hafa fundist brot úr kvarnarsteini. Oddi hinn litli var landnámsjörð, og bjó þar Eilífur, bróðir Bjarnar í Svínhaga og tengdafaðir Þorgeirs, er bygði Odda (hinn meira, ɔ: Oddastað). Oddi hinn litli hefir eyðst af sandfoki; og hefir það verið fyrr enn sögur fari af.

30. **Strönd** hin neðri var nál. mitt á milli Vestri-Kirkjubæjar og Odda. Hún eyddist af sandfoki 1882. Þó er þar enn graslendi nokkuð.

31. *Melakot* hét smábýli, sem stóð nál. mitt á milli Neðri-Strandar og Kirkjubæjar. Það hefir frá ómunatíð verið í eyði.

32. **Strönd** hin efri var stuttri bæjarleið í suðlægt suðvestur frá Kirkjubæ (Vestri) og stóð fyrir austan Síkið. Þar eru nú melar og sér því lítið til rústanna.

33. **Stóra-Hof** stóð áður góðum spöl ofar enn nú. Það var fært undan sandfoki ofan að ánni. Tvær hjáleigur lágu þar til.

34. *Hofshjáleiga* stóð litlu ofar en bærinn stendur nú.

35. *Draflaleysa* stóð lengra burt, vestur á sandinum, og hefir blásið af.

36. **Brekkur** stóðu undir heiðarbrún skammt austur frá Gunnarsholti, þar sem hraunbrúnin er farin að beygjast austur með. Þessi bær lagðist í eyði af sandfoki 1882; en nú er verið að byggja hann aftur austur við lækinn.

37. *Skrafsagerði* hét hjáleiga frá Brekkum og stóð austur við lækinn nálægt því, sem Brekkur eru nú settar. Eigi vita menn hvenær þetta býli hefir lagst niður.

38. *Spámannsstaðir* voru hjáleiga frá Reyðarvatni, sem menn vita heldur eigi nær lagst hafa í eyði. Þeir stóðu suðvestur frá bænum fyrir sunnan lækinn. Þar er óblásið og rústin grasbali og mótar nokkuð fyrir tóftum, en þó ógreinilega.

39. *Reyðarvatn hið litla* eða Miðreyðarvatn var bæjarleið suðaustur frá Reyðarvatni. Þar er eigi blásið enn; en þó hefir sandfok gengið að beitilandinu, þá er land Austasta-Reyðarvatns var blásið. Litla Reyðarvatn var síðast bygt 1811.

40. **Reyðarvatn** *hið austasta* var spölkorn í austurhalt suður frá Litla-Reyðarvatni og hér um bil mitt á milli Reyðarvatns, sem nú er, og Keldna — þó nokkuð fyrir sunnan þá stefnu. Það hefir staðið sunnan til við hraunbrúnina, sunnan í móbergshól, sem heitir Kóngshóll. Land þessarar jarðar er örblásið, og

eigi vita menn hve langt er síðan hún lagðist í eyði. Til skams tíma hefir grastorfa hulið rústina, en er nú blásin af. Sést rústin því nokkurn veginn. Smá-hlutir hafa fundist þar og verið gefnir Forngripasafninu. Þar blés og upp mannsbeinagrind og var hún heil og eigi líkleg til að vera frá fornöld. Engir hlutir fundust hjá henni. Er getið til, að þar hafi seint á miðöldunum verið dysjaður einhver umkomulaus flækingur, sem úti hefir orðið.

41. *Keldnakot* var hjáleiga frá Keldum og stóð svo sem stekkjarveg vestur frá bænum, við upptök Stokkalækjar. Stóð bærinn fyrir austan lækjarbotninn og sjást þar rústirnar, en fyrir vestan botninn er hóll, sem Kirkjuhóll heitir, og er á honum grastorfa, sem lækurinn hefir varið; annars er þar örblásið. — Það er eflaust þetta býli, sem við er átt í þessum orðum: »Svo má níða Dagverðarnes, að það verði ekki betra enn Keldnakot«.

42. *Króktún* var önnur hjáleiga frá Keldum og stóð fyrir utan læk þann, sem rennur suðvestan við túnið. Sagt er, að bóndinn, sem bjó á Keldum um Skaftáreldstímann, hafi leyft húsviltum bónda úr Skaftafellssýslu að byggja þetta býli. En 1846 hafði sandfok gjört Keldum svo mikinn skaða, að nauðsyn þótti bera til, að bæta hann upp með því, að leggja Króktún niður.

43. *Tunga*, sem stóð í tungunni milli Stokkalækjar og Rangár (eystri), var og hjáleiga frá Keldum. Hún var lögð niður 1876, til að bæta upp skemdir, sem Keldur höfðu þá af nýju fengið af sandfoki. Í Tungulandi sjást mikil merki fornra vatnsveitinga.

44. *Hóll* ætla menn að heitið hafi hjáleiga, er staðið hefir vestan í túninu á Keldum. Hefir rústin á síðustu árum blásið þar upp suðvestan í stórum hól, sem enn er grasivaxinn sunnan og austan megin, og heitir þar Hólavöllur. Það er nú í túnjaðri. — Sagt er að bærinn að Keldum hafi í fyrstu staðið fyrir sunnan bæjarlækinn, en kirkjan verið bygð fyrir norðan hann, þar sem hún er enn, og hafi bærinn síðan verið færður þangað. Því hefir sandfok þó eigi valdið. En svæði það, sem verið hefir tún hins forna bæjar, hefir lagst undir sand á síðari árum.

45. *Hraunkot* nefna menn bæjarrúst, sem fyrir nokkru hefir blásið upp í hrauninu norðvestur af Knafahólum. Það er í Keldnalandi og hefir því hlotið að vera hjáleiga þaðan. En þar eð menn vita ekkert frekara um þetta býli, þá þykir jafnvel óvíst, að nafnið Hraunkot sé hið upprunalega nafn þessa bæjar.

46 *Keldnasel* stóð í hraunbrúninni skamt inn frá Knafahólum; en áður hafði það staðið nokkru sunnar og austar, en verið fært þaðan undan sandfoki. Svo sagði mér Guðrún Guðmundsdóttir ekkja á Reynifelli, fróð og minnug vel, að móður-

faðir sinn, Páll Guðmundsson, sem síðar var nafnkunnur bóndi á Keldum, hefði verið fæddur í Keldnaseli, því faðir hans, Guðmundur Erlendsson, bjó þar þá. Hann var tvíkvæntur. Fyrri kona hans hét Halla, ættuð úr Holtum; með henni var Guðmundur fátækur. Síðari kona hans hét Guðrún; hún var fyrirtakskona og auðgaðist hann mjög með henni. Þá bjó að Keldum Guðmundur prestur eða prestlingur, tengdason Brynjúlfs sýslumanns Sigurðssonar í Hjálmholti. Hann átti Keldnatorfuna, en bjó þó illa. Eitt sumar sló Guðmundur Erlendsson blöðku (ɔ: melgras) þar, sem nafni hans taldi vera sitt land, og hirti hann heyið. Á útmánuðum vorið eftir varð hann heylaus og bað Guðmund Erlendsson um 2 heyhesta. Hann neitaði og bað hann nú njota blöðkunnar. Guðrún var þá ekki heima; hún var að sitja yfir konu. Þegar hún kom heim, sagði Guðmundur henni þetta. Þá sagði hún: »Þú áttir ekki að neita honum, Guðmundur minn!« Kom hún því til leiðar, að Guðmundur sendi nafna sínum 2 heyhesta Um vorið fór nafni hans frá Keldum og vildi selja þá eign alla. Launaði hann heyið með því, að bjóða nafna sínum fyrstum að kaupa hana. Það þá hann, fór að Keldum og bjó þar síðan, en lagði Keldnasel í eyði. Voru þar síðan fjárhús frá Keldum fram að 1882; þá blés þar landið, og er nú eyðisandur og hraun. — Frásögn þessi mun koma heim: Guðmundur Magnússon prests, Sæmundssonar á Þingvöllum, hafði lært undir prestskap og giftist síðan Ingibjörgu Brynjúlfsdóttur, Sigurðssonar. Með henni hefir hann fengið Keldur, og búið þar meðan hann fékk ekki brauð; en það var nokkuð lengi. Getur hans litið á þeim árum utan það, að Espólín segir (Árb. XI. 25), að hann hafi »verið í Fljótshlíð«; hefir hann ef til vill verið þar aðstoðarprestur um hríð hjá síra Magnúsi Einarssyni, en búið á Keldum eftir það[1]. Þaðan hefir hann svo farið, er hann fékk Kálfatjörn 1786, og þá selt Keldnaeignina, til að geta komið búskap sínum í lag á Kálfatjörn. Hefir þá Keldnasel verið lagt í eyði það ár eða árið eftir (1787).

47. **Sandgil** var eigi alllangri bæjarleið til austurs frá Keldnaseli. Stóð bærinn fyrst milli tveggja hraunbrúna, er þar fjarlægjast hvor aðra, svo hin vestri liggur til útsuðurs, en hin eystri beygist til suðausturs. Má sjá, að bærinn hefir tvisvar

---

1) Samkvæmt prestatali síra Sv. N. er síra Guðmundur eigi vígður fyr enn 1786; en eins fyrir því gat hann fyrst verið í Fljótshlíð og síðan búið á Keldum þar til hann fékk Kálfatjörn Hann fékk síðar Hrepphóla, og lét hann Guðna, son sinn og aðstoðarprest, búa á staðnum. Hann hefir því ekki verið hneigður til búskapar. *Höf.*

verið færður austur með þeirri brún, áður en hann fór alveg af; hefir sandfok valdið því. Upp úr rústum hins upprunalega bæjar er nú vaxið melgras. Þar hefir runnið lítil á eða kvísl ofan hjá bænum, vestanmegin hans. Hún hefir komið ofan úr Vatnafjöllum og komið ofan í bæjarlækinn á Keldum og ásamt honum fallið í Rangá. Hún hefir heitið Sandgilsá eða Sandgilja. Hún er nú þornuð, því strax er hún kemur fram úr Vatnafjöllunum, hverfur hún í sand. En farvegur hennar sést og heitir enn Sandgilja. Sandgil eyddist til fulls nálægt 1760. Sá, er þar bjó síðast, hét Guðni Bjarnason og var hann móðurfaðir Guðna bónda Sigurðssonar á Geldingalæk, föður Vilborgar, móður Guðmundar bókbindara Péturssonar á Minna-Hofi. Svo sagði Guðrún á Reynifelli. Heyrt hafði hún, að Guðni Bjarnason hefði orðið úti, og er líkið fannst, hafði það verið jarðað í öllum fötunum kistulaust. Slíkt þoldi aldarandinn í þá daga.

48. *Markhólsrúst* verður að kenna við Markhól, af því annað örnefni er ekki nær, en hið rétta nafn týnt. Markhóll er norður frá Sandgili fyrir vestan ána; mun Keldnaselsland hafa náð þangað. Rústin er spölkorn austur frá hólnum, en þó fyrir vestan ána. Eru þar miklar byggingarleifar, svo auðséð er að þar hefir bær verið og eyðst af sandfoki fyrir löngu. Annað vita menn ekki um þenna bæ.

49. **Melakot** var meðalbæjarleið í norðlægt austur frá »Markhólsrústinni«. Þar er sagt, að bygð hafi haldist lengi frameftir og er enn óblásið nokkuð af túninu, en landið þar útifrá er þó alt örblásið. Farvegur Sandgilju liggur niðurmeð túninu að sunnan og beygist vestur með því að neðan. Bæjarrústin er norðaustanmegin við torfu þá, sem sem eftir er af túninu: sér þar mikið af byggingargrjóti í sandinum og sumstaðar mótar fyrir tóftum. Skamt fyrir utan túnið sjást leifar af miklum grjótgarði, sem þar liggur skáhalt til vesturs. Hann liggur yfir kvísl af Sandgilju og hefir verið mestur þar sem hann stendur lægst. Lítur svo út, sem hann hafi verið gjörður til að veita vatni úr Sandgilju.

50. **Tröllaskógur**, bær Önundar, sem Njála getur, hefir staðið meðalbæjarleið í suðaustur frá Melakoti. Þar er ávöl alda úr móbergi (breccie), aflöng frá norðaustri til suðvestur, og hefir bærinn staðið á suðvesturendanum. Aldan er hraunum girð alt um kring. Farvegur eftir uppþornaðan læk er suðaustanmegin hennar og eigi ólíkt, að annar sé hinumegin. Hraunin eru án efa eldri en Íslands bygging, og hafa fyrrum verið grasi og skógi vaxin og aldan einnig. En nú er alt þetta svæði örblásið

fyrir löngu. Bæjarrústin er allmikil og mikið flutt í hana af hraungrjóti; en öll er hún úr lagi gengin. Þó sést, að fjósið hefir verið vestast og að eins laust frá. Standa þar tvær beizluhellur uppi. Skamt frá fjósdyrum hafði verið brunnur, kom hann í ljós við jarðskjálftann í fyrra (1896), því sandurinn, sem hafði fylt hann, þéttist saman og lækkaði, svo brunnurinn varð meir en 1 al. djúpur. Hleðslan í honum var óhögguð. Nú er hann orðinn fullur aftur. Austasti hluti rústarinnar er nú ekki annað enn grjótbreiða. En þar hafði verið kirkja og kirkjugarður, og hafa þar sést mannabein til skams tíma. En fyrir stuttu höfðu þau verið tínd saman og hulin, því sáust þau nú ekki. — Tröllaskógur hefir staðið mjög hátt og hefir þaðan verið mjög vítt og fagurt útsýni meðan gróið var.

51. *Lit i-Tröllaskógur* hefir staðið vestan í brún á hraunkvísl, er gengur fram sunnanmegin öldunnar og breiðist svo vestur á við. Hefir sá bær verið stuttri bæjarleið í suðvestur frá öldunni. Þar heitir enn »Litli-Skógur«, sést þar ein rúst nokkuð stór, melgrasi vaxin, og nokkrar smærri í kring. En svo sem stekkjarvegi sunnar, undir sömu brún, er önnur rúst eigi öllu minni og nokkrar smærri þar hjá. En hvort þar hefir verið annar bær, eða Litli Skógur hefir verið færður, áður enn hann eyddist alveg, er ekki hægt að segja. — Í útnorður frá Lilta-Skógi er hraunspilda, sem heitir *Herjólfsheiði*; en eigi sést þar nein rúst og engin eru ummæli um bæ þar. Ofanvið hana er slétt svæði, sem heitir *Skotavöllur*; þar var gott engi í minni fólks, sem nú er gamalt; en nú er það sandslétta ein. — Hraunbrúnin, sem Litli-Skógur er undir, gengur þaðan til suðausturs, næstum að Árbæ; eru undir henni skjól góð í landnyrðingi, en miður í norðanátt. Á einum stað sér þar fornlegan grjótgarðsspotta, er liggur frá austri til vesturs. Engar aðrar rústir sjást þar nærri. Hygg ég þetta hafa verið skjólgarð, ætlaðan til skýlis fyrir norðanátt.

52. **Hrappstaðir** heita norðanundir Þríhyrningi á láglendis krók við Fiská, sunnanundir hraunheiðinni, sem liggur framhjá Reynifelli. Heitir sá krókur *Hrappsstaðanes*. Í því er girðing mikil og í girðingunni vestarlega er bæjarrúst, nál. 20 fðm. löng og nál. 10 faðma breið (að meðtöldum húsagarði). Bjó ég til uppdrátt af henni. Nokkrum föðmum ofar er rúst af fjósi og heygarði: Er fjóstóftin rúmlega 8 faðm. að lengd og heygarðurinn 8 faðm. að lengd og breidd, en honum er skift í tvent með þvergarði. Löngum spöl vestar í girðingunni er önnur rúst, sem mér sýnist líklegast að verið hafi kot; þó getur raunar verið, að

það séu fénaðarhúsatóftir, t. a. m. tvö fjárhús, heytóft og stekkur með lambakró. Um það fullyrði ég ekkert að svo stöddu.

Það er ætlun manna, að þetta séu Hrappsstaðir þeir, er Njála nefnir (k. 91.). En á hinn bóginn þykir hvergi jafnlíklegt og á þessum stað til þess, að þar hafi verið bærinn: »Undir Þríhyrningi«, þar sem Starkaður bjó; og víst var um það, að alt samband var við Rangárvöllu en eigi við Fljótshlíð. En þetta getur samrýmst: Eftir dauða Starkaðar gátu frændur Gunnars eignast landið, Þráinn fengið það Hrappi og hann nefnt bæinn eftir sér. Að vísu sker Fiská Hrappstaðanes frá Þríhyrningi, því hún renn ur við fjallið sjálft; en þessi bær hefir átt land báðumegin við hana og því norðurhluta Þríhyrnings og þar austur af. Gagnvart bænum er mýrardrag, sem heitir *Veita*; þar sjást fornir veitustokkar; einnig sjást þeir á Harðavelli, sem er skamt þaðan út með fjallinu. Hér hafa því verið notaðar vatnsveitingar, og hefir það án efa verið frá þessum bæ. Enda er það svo enn í dag, að flestir bæir við Fiská eiga land á báða vegu við hana. Landnám Þorkels bundinfóta, »er land nam umhverfis Þríhyrning«, hefir því eflaust náð norður fyrir hana, og liggur þá beint við, að hann hafi gjört bæ sinn á þessum stað. Er réttmæli að kalla hann »Undir Þríhyrningi«, enda þó lítil spræna sé á milli. Eigi vita menn hvenær bær þessi lagðist í eyði; en hætt er við, að vikurfall hafi valdið því. Þar er nú nokkur lyngmóagróður.

Stærð tóftanna á myndinni er hér um bil þessi:

Tóftin *a*: er nál. 9 faðm. löng og 3 faðm. við; *b*: *c*: *d*: *e*: hver 3 faðm. á hvorn veg; *f*: sýnist heldur minni enn þær, munar þó litlu; *g*: er 6 faðm. löng og 5 faðm. víð; *h*: (austur hluti húsgarðsins) er að austan 3 faðm. breiður, en við þvergarðinn 6 faðm., lengdin 12 faðm.; *k*: (bilið milli þvergarðsins og tóftarinnar *d*) 3 faðm. langt., *i*: (vesturhluti húsagarðsins) 8 faðm. á hvorn veg; inn í hann virðast dyr tóftarinnar *f*: hafa snúið. Milli tóftanna *b*, *c* og *d* eru milliveggir svo rýrir, að þeir hafa naumast verið fullháir; og hafa þá þilveggir staðið ofan á þeim. Mælingin er ekki nákvæm.

53. **Holt** hika kunnugir menn nú eigi við að nefna rústina, sem er í suðurenda Reynifellsöldu, því allar líkur mæla með, að þar hafi Hróðný búið fremur enn annarstaðar. Hefir sá bær einnig átt land sunnan Fiskár, og hefi ég sagt ætlun mína um það í Árbók fornleifafél. 1896 bls. 32 og þarf eigi að taka það hér upp aftur.

Rústin er hleðslugrjótsbreiða mikil, sem mestöll liggur á

moldar undirlagi. Suðausturendi hennar er horfinn í árburð úr Fiská, og hefir hún að öllum líkindum brotið burt nokkurn hluta bæjarins, um leið og hún hefir eytt engið og mikið af túninu. Hún er nefnil. á þessum stað reglulegt *auravatn*; en þau kasta sér til ýmsra hliða, eftir því sem þau bera árburðinn undir sig. Af þessu mun bærinn hafa lagst í eyði. Raunar hefir holtið (nú *Reynifellsalda*) blásið; en það mun hafa orðið síðar, því nýgræðingurinn þar lítur út fyrir að vera ungur. — Smáhlutir kváðu hafa fundist í rúst þessari. Auðunn Jónsson, vinnumaður á Reynifelli, fann þar koparhringjur af reiða og ætlar hann þær forngripasafninu.

Líkur þykja til, að Reynifell hafi ekki verið bygt fyr enn Hrappsstaðir og Holt voru komin í eyði. Þó hefir víða verið þjettbýlt til forna, og má ekkert um þetta fullyrða.

C. Holtasveit.

1. **Jólgeirsstaðir,** þar sem Jólgeir landnámsmaður bygði, hafa lagst í eyði af sandfoki, sem hefir tekið sig upp við Steinslæk framundan Efri-Hömrum eða litlu vestar. Hefir þar blásið upp allstór landspilda fram með vesturbrún hæðar þeirrar, sem Ás og fleiri bæir standa á. Er rúst Jólgeirsstaða næstum fremst á sandinum, skamt austur frá bænum Seli og spölkorn austur frá Ásmundarstöðum, sem standa í hæðarbrúninni. Jólgeirsstaðir hafa staðið að eins laust frá hæðinni. Hin uppblásna spilda heitir *Jólgeirsstaðasandur*; er hún örblásin ofaní grjótmöl alt fram að rústunum. Þar sem bærinn stóð er þó ekki allur jarðvegur blásinn burt. Þykkur moldarbali er undir þeim hluta rústarinnar, sem virðist hafa verið frambærinn. Sér þar fyrir undirstöðum hér og hvar, og sýnast hafa verið 4 hús í röð og snúið stöfnum fram, til suðausturs. Því svo virðist bærinn hafa snúið. Alt er það þó óglögt, því hið bezta af grjótinu hefir verið tekið upp og flutt heim að Seli. Undan afturhluta bæjarins er allur jarðvegur blásinn, og liggur grjótið í dreif á melnum; en hið bezta er flutt heim að Seli. Á hlaðinu hefir verið bænhús og kirkjugarður. Þar er öll mold blásin burt, en eftir er að eins grjótdreifir og litið af mannabeinaleifum. Guðmundur bóndi Ólafsson á Seli fann þar fyrir fám árum heila höfuðkúpu, og kom hann henni innundir

hellubjarg mikið, er þar liggur, og mun hafa verið við dyr bænhússins eftir afstöðu að dæma. — Litlu austar eru grjótdreifar sem geta verið úr fjós- og heystæðisrúst eða öðrum peningshúsum. Hvenær bærinn hefir eyðst er ekki hægt að segja. Hans er ekki getið í jarðatali Johnsens, og mundi það þó vera ef hans væri getið í jarðabók Árna Magnússonar. Lítur að því leyti út fyrir, að hann hafi eyðst fyrir æði löngu. En eftir því sem staðurinn lítur út, þætti mér líklegt, að hann hefði eigi eyðst mjög snemma.

2. **Gamla-Pula** heitir eyðibær skamt vestur frá Köldukinn, norðaustantil á Kambsheiði. Sú heiði er mesta hálendið í því bygðarlagi; heita þar Puluhólar sem hún er einna hæst. Vestanundir hæsta hólnum er djúp lægð og seftjörn í. Upp frá henni að vestan er lág heiðarbrekka sem snýr mót austri. Þar er rúst *Gömlu-Pulu,* sem sagt er að í fyrndinni hafi verið kirkjustaður og stórbýli. Eru kringum túnstæðið miklar fornlegar girðingar. Rústin er mjög niðursokkin og orðin að þýfi. Þó má með vissu sjá bæjarrústina og fjós og heygarð litlu vestar í sömu línu. Er bæjarrústin (a) nál. 12 faðm. löng og 8 faðm. breið, að meðtöldum húsagarði. Fjós- og heygarðsrústin (b) er næstum viðlíka stór. Milliveggur sýnist í fjóstóftinni, innantil miðri, en óvíst er að það sé að marka. Haugstæðið (c) er framundan fjósveggnum, djúp dæld, og er hún enn græn, að öðru leyti er hér móagróður. Fyrir kirkjugarði og kirkju sér mjög ógjörla; en þúfnabarð mikið (d) er fyrir neðan bæjarrústina, og sýnist svo, ef staðið er í nokkurra faðma fjarlægð, að niður frá þúfnabarðinu móti fyrir hálfhringmyndaðri girðingu. En sé gengið eftir þeirri girðingu sjálfri, þykir efasamt, að hún sé annað en náttúrlegt þýfi; svo óglögg er hún. Stuttu fyrir austan bæjarrústina er glögg girðing, sljóft ferhyrnd (e), nál. 8 faðm. í þvermál á hvorn veg. Það hygg ég þó eigi kirkjugarð: Hún er of lítil til þess; hún er slétt innan; og hún hefir dyrnar á austurhlið, fjærst bænum; hún er glöggust af rústunum, og er þó rýrari en túngarðurinn, því hygg ég að hún sé yngri. Hún gæti verið *gjafahringur* (ɔ: til að »gefa á gadd« í) og hafi hann verið gjörður löngu eftir að bygðin lagðist af. Milli bæjarrústarinnar og þessarar girðingar sýnist vera lítil tóft, eigi fornleg (f) — Um það, hvernig bærinn lagðist í eyði, er munnmælasaga til, og er hún á þá leið: að í svartadauða dó alt fólkið á bænum; varð þar þá svo reimt, að enginn þorði að byggja þar framar og eigi varð tíðum haldið uppi í kirkjunni. Stóð svo þar til Skálholtsbiskup gaf það ráð, að reisa skyldi nýjan bæ og nýja kirkju á þeim stað, sem lítt væri fært til heimreið-

ar frá neinni hlið; skyldi helga hinum heilaga Marteini kirkjuna og kenna bæinn við hann. Var þá reistur staður og kirkja í Marteinstungu. Þar er foræðismýri kringum alt túnið. Norðantil í Pululandi var síðar reist smábýli, sem heitir Pula. Meiri hluti landsins lagðist þó til Marteinstungu, en sumt til Köldukinnar. — Í sambandi við munnmælin, um manndauðann í Pulu, er það ekki ómerkilegt, sem sagt er, að Marteinstunga hafi fyrrum verið kölluð Sóttartunga. Og bæjarnafnið Pula (= þraut) bendir líka til þess, að þar hafi eitthvað bágt komið fyrir. En þá liggur líka nærri að hugsa, að Pulu-nafnið hafi myndast eftir að bærinn var kominn í eyði, en að hann hafi heitið eitthvað annað áður. Því miður mun ekki unt að vita neitt um þetta með vissu.

3. **Akbrautarholt** er nefnt til þess, að ekkja Klofa-Torfa hafi gefið það, ásamt Vindási og Hreiðri, fyrir kirkjuleg Torfa í Skálholti. Akbrautarholt hefir tvisvar sinnum verið fært undan sandfoki. Stóð bærinn fyrst sunnan í háum ás, nál. hálfri bæjarleið í suðvestur þaðan sem hann er nú. Ásinn er samsettur af stuðlabergsdröngum og lausagrjótið, sem er utan í honum, eru molar úr því bergi. Er merkilegt að sjá í sárið á dröngum, er brotnað hafa, þar eru hringmyndaðar rákir hver utan um aðra líkt og árhringar í tré. Drangarnir eru flestir 6-strendir; sumir þó 5-strendir, og nokkrir 4-strendir og flatvaxnir. Meðallengd þeirra er um 8 fet. Bærinn hefir staðið hátt uppi undir brún á ásnum, en bænhús og kirkjugarður austur frá bænum og litlu lægra. Kirkjugarðurinn er nál. 15 faðm. í þvermál. Bæði bænhúsið og norður- og vesturhlið kirkjugarðsins hefir verið bygt af dröngum. Hafa þeir, að því er virðist, staðið hver við annars hlið utanvert í veggjunum. Veggirnir hafa fyrst fallið innan til, og drangarnir svo á þá ofan. Hefir þessi bygging vissulega þótt merkileg á sínum tíma. Bænhústóftin lítur næstum út sem hrúga, og liggur einn mikill drangi yfirum hana þvera framan til. Er sagt hann hafi verið yfir dyrum. Þaðan liggur drangastétt að sáluhliðinu, og heldur hún sér nokkuð, en sáluhliðið er fallið saman. Austur- og suðurhliðar kirkjugarðsins eru meira úr lagi gengnar; enda liggja þær lægra, og þar er færra af dröngum. Mönnum hefir ef til vill þótt erviðara að færa þá þangað, því það er lengra frá ásbrúninni, sem þeir eru teknir úr. Þó má og vera, að sumir þeirra séu á seinni tímum dregnir á ís til annara bæja. Í bæjarrústinni er lítið um dranga, enda er hún mjög úr lagi gengin. Eigi vita menn hvenær bærinn var færður af þessum stað. Þá var hann settur suður og austur á túninu, og þar

hélzt hann framyfir síðustu aldamót. En þá fór þar og alt í sand, og var bærinn þá settur þar sem hann er nú: á ása-nefi, sem gjörir bug norður í Árnesskvíslina, og er þar all-einkennilegt bæjarstæði. Þar sem bærinn var næst áður, er nú að gróa upp aftur; en uppi í ásnum, þar sem frumbærinn var, heldur sandfokið áfram. Upptök þess eru á sandeyrum við Þjórsá. — Akbrautarholt er nú vanalega kallað Akbraut í daglegu tali. Um akbraut þá, sem bærinn hefir nafn af, eru engar sagnir og engin merki.

4. **Vakursstaðir** hét bær milli Skammbeinsstaða og Stúfholts. Hann hefir snemma lagst í eyði; menn vita eigi af hverri orsök það var. Þar eru nú fjárhús frá Skammbeinsstöðum.

5. *Borg* hefir heitið hjáleiga frá Guttormshaga og staðið undir svonefndu Borgarfelli. Þar er tóft mjög fornleg og girðing í kring, fornleg og sterkleg, en eigi víðlend. Þetta býli mun ábúandi heimajarðar hafa lagt undir sig af frjálsum vilja. En svo er um ótal aðrar eyðihjáleigur víða um sveitir, sem langt yrði upp að telja.

Samkvæmt framanritaðri skrá eru hin eyddu býli:
Í Landsveit 32; í Rangárvallasveit 53; í Holtasveit 5.
Af þeim eru aftur bygð (með sömu eða öðrum nöfnum):
Í Landsveit 13; í Rangárvallasveit 8; í Holtasveit 2.
Eyðst hafa þá að öllu leyti:
Í Landsveit 19; í Rangárvallasveit 45; í Holtasveit 3.

Hofalýsingar í fornsögum

og

goðalíkneski.

Eftir

Finn Jónsson.

Í fyrstu og annari Árbók Fornleifafélagsins hefir Sigurður Vigfússon ritaði um »hof og blótstaði í fornöld«, og tilgreint þar alla þá staði úr fornritum, er nokkuð kveður að í því máli, er hann vildi hafa ritað um. Það sem er ókostur við þessa ritgjörð er það, að Sigurður tók allar lýsingar af hofum og því, er hofin snerti, trúanlegar, góðar og gildar. Honum varð það aldrei að spyrja, hvort nú þessi eða sú sögusögn væri áreiðanleg, hvort sagan, sem lýsingin stóð í, þótt áreiðanleg væri, væri svo að lýsingunni væri trúandi. Heldur ekki varð honum að vegi, að rannsaka, hvort ekki væri eitthvert náið samband milli þeirra lýsinga, sem til eru; ef nú svo skyldi vera, að t. a. m. ein sagan hefði skrifað upp úr annari eða notað hana meira eða minna, þá er það ljóst, að sú sögusögnin, er svo er til komin, er með öllu marklaus. Ein af þessum sögum er að minsta kosti svo löguð, að það er fyrir fram full ástæða til að efa eða tortryggja hana; það er Kjalnesinga saga.

Af því að nú lítur svo út, sem tóftagröftur muni fara að verða framinn á Íslandi meir og betur en áður, — og er það sannarlegt gleðiefni fyrir alla þá, er unna fornum fræðum, — er það ómaksins vert, að reyna að komast fyrir, hvað áreiðanlegt er í fornum hoflýsingum; það má gera ráð fyrir því, að það verði lögð sérstök alúð á að grafa upp fornar hoftóftir, og væri þá

bezt að hafa sem skýrasta og áreiðanlegasta hugmynd um hofin eftir sögunum, að svo miklu leyti sem hægt er. Fyrir því hef ég ritað línur þær um þetta mál, er hér fara á eftir.

Ég vil byrja með því, sem Snorri segir um hof og blót í Heimskringlu, því að það er frá nokkurn veginn ákveðnum tíma. Þar segir svo í sögu Hákonar góða, 14. kap. (í minni útgáfu):

»Þat var forn siðr, þá er blót skyldi vera, at allir bændr skyldu þar koma, sem hof var, ok flytja þannug föng sín, þau er þeir skyldu hafa, meðan veizlan stóð. At veizlu þeiri skyldu allir menn öl eiga; þar var ok drepinn allz konar smali ok svá hross, en blóð þat alt, er þar kom af, þá var þat kallat hlaut, ok hlautbollar þat, er blóð þat stóð í, ok hlautteinar, þat var svá gjört sem stöklar; með því skyldi rjóða stallana öllu saman, ok svá veggi hofsins útan ok innan, ok svá støkkva á mennina, en slátr skyldi sjóða til mannfagnaðar; eldar skyldu vera á miðju gólfi í hofinu ok þar katlar yfir; skyldi full um eld bera« o. s. frv. [Það sem nú fer á eftir, er um minni þau, er drukkin skyldu].

Þessi frásögn finst mér vitanlega hvergi nema hjá Snorra, og eftir því, sem vér getum næst komist, má eigna honum samningu hennar; það er að segja, að halda að hann hafi ekki tekið hana úr eldri ritum. Hefir hann þá samið hana eftir því sem hann hefir þótst hafa haft sannar frásagnir um; í raun og veru er því heldur ekkert til fyrirstöðu, að lýsingin sé rétt og samkvæmt því sem heiðnir menn tíðkuðu í raun og veru, og mætti styrkja það með ýmsu öðru úr fornum ritum og kvæðum.

Það sem er merkast í því, sem hér var tilfært, er lýsingin á blóðinu = *hlautinu*, *hlautbollunum* og *hlautteinunum;* og svo hitt, að eldar skyldu vera á miðju gólfi, eins og í hverju öðru húsi. En hér er engin regluleg lýsing á hofinu, og þó er það rétt, að byrja með þessum stað.

Annar merkastur staður er í Eyrbyggju 4. kap. (bæði í útgáfu Guðbrands og Gerings er hann hér um bil orðrétt eins), og hljóðar svo:

»Þar lét hann [Þórólfr] reisa hof ok var þat mikit hús; váru dyrr á hliðvegginum ok nær öðrum endanum; þar fyrir innan, stóðu öndvegissúlurnar, ok váru þar í naglar; þeir hétu reginnaglar. Þar fyrir innan var friðstaðr mikill [Þessa setningu vantar í sum hdr.]. Innar af hofinu var hús í þá líking, sem nú er sönghús [= kór] í kirkjum, og stóð þar stalli á miðju gólfinu sem altári, og lá þar á hringr einn mótlauss, tvítøgeyringr [tvíeyr- sum hdr.], ok skyldi þar at sverja eiða alla. Þann hring skyldi hofgoði

hafa á hendi sér til allra mannfunda. A stallanum skyldi ok standa hlautbolli, og þar í hlautteinn sem stökkull væri, ok skyldi þar støkkva með ór bollanum blóði því, er hlaut var kallat; þat var þess konar blóð, er sæfð váru þau kvikindi, er goðunum var fórnat. Umhverfis stallann var goðunum skipat í afhúsinu. Til hofsins skyldu allir menn tolla gjalda og vera skyldir hofgoða til allra ferða,sem nú eru þingmenn höfðingjum, en goði skyldi hofi upp halda af sjálfs sín kostnaði, svá at eigi hrørnaði, ok hafa inni blótveizlur«.

Hér eru þá mörg atriði, er lýst er með fullri greind: I. *hofslögunin;* II. *stallinn með eiðhringnum;* III. *hlautið* o. s. frv.; IV. *goðaskipunin;* V. *hoftollagjaldið* m. m.

Það er III., hlautið o. s. frv., sem hér má bera saman við það, sem Snorri segir; og dylst þá engum, sem ber hvorttveggja saman, að hér er ein og sama frásögnin; munurinn er einungis sá, að niðurskipun hinna einstöku setninga er öðru vísi; að það er ein og sama frásögnin sést bezt af því, að hlautteininum er líkt við stökkul á báðum stöðum; það er ólíklegt, að ég ekki segi ómögulegt, að sama hefði svo dottið tveimur höfundum í hug. — Hér er um tvent að gera, annaðhvort hefir Snorri notað Eyrbyggju (eða Eyrbyggja Snorra) eða báðir höfundar hafa notað þann þriðja, sem þá var þeirra elztur. Það er vandi, að greiða til fulls úr þessum atriðum. Að báðir höfundarnir, Snorri og höf. Eyrbyggju, hafi notað eldra rit, er að því leyti ósannanlegt, að hvergi finst örmöl hofslýsingar í eldri ritum, er nú eru til. Mér þykir einna líklegast, eins og ég drap á fyr, að Snorri hafi sjálfur sett saman sína lýsingu; það er hans yndi að lýsa fornum siðum og venjum; hann líkti á ýmsan hátt eftir fornmönnum frá 9., 10. og 11. öld; margar af fornfræðisgreinum í Heimskringlu eru beinlínis eftir hann. Lýsingin er líka svo ofin inn í alla frásögnina, að það er vandi að sjá, að hún sé að eins útdráttur úr annari lengri og fyllri lýsingu, eins og sú er, sem er í Eyrbyggju. — Aftur á móti er hægt að skilja, að höf. greinarinnar í Eyrbyggju hefir notað Snorra. Hann hefir vel getað og jafnvel þurft að setja svo fullkomna lýsingu saman úr köflum og greinum, sem voru dreifðar hér og hvar; hann hefir orðið að nota ýms heimildarrit eða heimildarmenn. Af þessu leiðir, að greinin er yngri en Heimskr., og er ekkert á móti því að svo sé, en þar af leiðir ekki, að Eyrb. sé yngri en Heimskr. Það er sem sé ljóst, að mér finst, að greinin er innskotsgrein í Eyrb. og ekki eftir hinn upphaflega höfund hennar. Það átti alls ekki við, að fara að lýsa hofum, eins og þau voru vanalega, þarna, þar sem verið er

að tala um landnám Þórólfs, það slítur söguna um það og umbúnað hans í sundur. Það er fleira í Eyrbyggju af þess konar innskotsgreinum. En hvort sem menn nú vilja trúa þessu eða ekki, og hvernig sem menn annars vilja líta á Eyrbyggju greinina, þá er hún mikils virði og er eflaust eldri en frá því um 1260—70. Og það er ekkert í henni, sem eiginlega sé ástæða til að rengja. Sérstaklega vil ég benda á, að þótt afhúsinu sé líkt við kór í kirkjum, er ekkert hægt að álykta af því um *lögun* afhússins, og ekki að það hafi t. a. m. verið hálf-hringmyndað. Það er að eins hlutfallið milli afhússins og hins (aðal-)hluta hofsins, sem líkingin á við.

Eftir Eyrbyggju eru þá þau atriðin, sem gröftur í hofrústum gæti birt oss, *afhús-lögunin* og *afstaða* þess við aðal-hofið, (eins og raunar þær rústir sýna, er þegar hafa verið grafnar upp), *stallurinn*, er eiðhringurinn lá á, eða leifar af honum, og ef til vill *hinir stallarnir*, er goðalíkneskin hafa staðið á. Hér við bætist eftir Heimskringlu *langelda-stæðið* eftir miðju gólfi (og setin eða bekkirnir beggja vegna eftir endilöngu húsinu).

Lítum nú á *Kjalnesingasögu*. Þar stendur svo: »(I) Hann lét reisa hof mikit í túni sínu; þat var c. fóta langt, en sextugt á breidd; (II) þar skyldu allir menn hoftoll til leggja. (III) Þórr var þar mest tignaðr; (IV) þar var gört af innar kringlótt svá sem húfa væri; þat var allt tjaldat ok gluggat (eða: ok gluggr [gluggar] á). (V) þar stóð Þórr í miðju ok önnur goð á tvær hendr; (VI) frammi fyrir þar stóð stallr (stalli) með miklum hagleik gjörr ok þiljaðr ofan með járni; þar á skyldi vera eldr, sá er aldrei skyldi slokna; þat kölluðu þeir vígðan eld. (VII) Á þeim stalli (stalla) skyldi liggja hringr mikill af silfri görr; hann skyldi hofgoði hafa á hendi til allra mannfunda; þar at skyldu allir eiða sverja um kennslumál öll. (VIII) Á þeim stalli (stalla) skyldi ok standa bolli af kopar mikill; þar skyldi í láta blóð þat alt, er af því fé yrði, er Þór var gefit eða mönnum; þetta kölluðu þeir hlaut ok hlautbolla. Hlautinu skyldi dreifa yfir menn ok fé, (IX) en fé þat, er þar var gefit til, skyldi hafa til mannfagnaðar, þá er blótveizlur eru (váru) hafðar. (X) En mönnum er þeir blótuðu, skyldi steypa ofan í fen þat, er úti var hjá dyrunum; þat kölluðu þeir blótkeldu«.

Í hinum svo svokallaða »Viðrauka Melabókar hinnar yngri« (í Landnámu 1843, 334—40. bls.) er meðal annars grein sama efnis og þessi grein úr Kjalnesingasögu; hún er með öllu þýðingarlaus, því að hún er í raun og veru ekkert annað en afskrift af henni, eins og hún sjálf ber með sér. Til fullnaðarvissu stend-

ur við endannn á henni »Vatzhyrna«, það merkir, að greinin sé tekin úr handriti, sem nefnt var þannig, en nú er bæði víst, hvaða handrit þetta sé og hvaða sögur hafi staðið í því (Guðbr. Vigf.); meðal þeirra var einmitt Kjalnesingasaga, og t. d. Vatsdælasaga; úr henni er tekin fyrsta setningin, »Hof í Vatnsdal [ok Hof á Kjalarnesi] hafa hér á landi stærst verit, einkum stórt hundrað fóta á lengd [þat syðra var ok l.x fóta breitt]« (sjá Vatsd., Fornms. 26 9). Athúsið er hér kallað »kór eða goðastúka«; kórr er annars ekki haft í þessari merkingu og »goðastúka« finst ekki í fornu máli. Inn í þessa grein er skotið athugasemd sjálfs afskrifarans um goðin, en sleppt greininni um eiðhringinn, og um »fé þat« er haft var til mannfagnaðar; en báðar þessar greinar standa framar; þar stendur *baugr* fyrir *hringr* og fleira smáafbrigði; merkust er viðbótin þar um, að hringinn skyldi »rjóða í rauðu (rangt f. roðru) blótnauts þess, er hann [hofgoðinn] blótaði«. Þetta sama stendur orðrétt eins í 1. kap. í þætti af Þorsteini uxafót (í Flateyjarbók I, 249) og er tekið úr sömu bók, sem þáttar-höf. hefir notað, en þessi bók er ekkert annað en *Hauksbókar-Landnáma*. (Í sjálfri Melabók hefir þessi grein víst aldrei staðið). En vér hverfum nú að Kjalnesingasögu.

Þessi saga er nú svo að segja tómur skáldskapur og ekkert í henni bygt á fornum arfsögnum. Hún er saman sett á öndverðri 14. öld; það er því ómögulegt, að skoða hana sem sjálfstætt heimildarrit. Höfundurinn hefir notað eitthvert Landnámuhandrit og tekið úr því nafn Helga bjólu til að byrja með og segir frá Örlygi og Pátreki byskupi eftir þeirri bók, en breytir til eftir eigin geðþótta og býr til nýja menn og tengdir, sem aldrei hafa átt sér stað: lætur t. d. Helga vera giftan dóttur Ingólfs landnámsmanns og eiga við henni 2 sonu; alt þetta er tilbúningur. Hann hefir þekt fleiri rit eða heyrt úr þeim; hann nefnir Konofogor konung á Írlandi; svo nefnist smá-konungur einn í Óláfs sögu helga, er Eyvindr úrarhorn barðist við. Þaðan er nafnið komið inn í Kjalnesingasögu. Hér þarf ekki vitnanna við.

Þegar svo á stendur, er það hæpið, að ég ekki segi ómögulegt, að hofslýsingin í þessari sögu sé forn sagnararfur, sem hafi gengið ætt frá ætt og loks hafnað í sögunni. Þegar lýsingin svo er krufin til mergjar, sannast það til hlítar, at svo er ekki máli farið.

Lýsingin er blátt áfram »lærður« samtíningur úr öðrum og

eldri ritum, aukinn af höfundi sögunnar eftir hans eigin ímyndun og hugarburði.

Vér viljum líta á hverja smágrein fyrir sig.

I (sjálf hoflýsingin) er líklega eigin hugarburður höf.; »hundrað fóta lengdin« getur þó vel verið lánuð frá Vatsdælu.

II (hoftolls greiðslan) er samhljóða Eyrb. V. og gæti vel verið tekin þaðan.

III (Þórs tignunin) er tekin úr Ólafs sögu Tryggvasonar 69. kap. í Heimskringlu [eða en þó síður úr Óláfs sögu meiri (eins og hún er í Fornmannasögum) 117. kap. (»Þórr . . . var mest tignaðr)]; smbr. Konofogor í Ólafssögu helga í Heimskr., sem áður var á drepið.

IV. (Afhúss-lýsingin) minnir mjög á Eyrbyggjulýsinguna [I endann); orðin eru reyndar ekki alveg eins, en hugsunin er alveg söm. Þó er vel þess að gæta, að orðin *innar af* eru í báðum sögunum; orðið »kringlótt«, í Kjaln. svona tómt, út af fyrir sig, kemur undarlega við; það vantar *hús*; ef þetta orð, sem eitt handritið hefir (fyrir framan »kringlótt«), væri sett inn, verður málið hér um bil alveg það sama; Eyrb.: *Innar af hofinu var hús* = Kjaln.: *þar var gört af innar hús* [*kringlótt* o. s. frv.]. Hér getur ekki verið vafamál, að Kjaln. hefir skrifað upp úr Eyrb. Viðbótin: *kringlótt svá sem húfa væri* er tilbúningur eftir Eyrb.: »*í þá líking sem nú er sönghús á kirkjum*; en höf. Kjaln. hefir misskilið orð Eyrb. og haldið, að »líking« hennar væri tekin af *lögun* sönghússins, en það er ekki, sem áður var sagt. Orðin: *þat var alt tjaldat ok gluggat* er eigin viðbót höf. til þess, að gera alt sem viðhafnarmest. Að minsta kosti er það víst, að það var ekki mikið um *glugga* á hofunum í fornöld, svo að í frásögur sé færanda. Tjöld hafa líklega *getað* verið í þeim, eins og í öðrum húsum yfir höfuð að tala.

V (Þórr í miðju, goðaskipunin) er bæði tekin eftir Ólafs sögu Tryggvas. sama stað (í Heimskr.) [*sat Þórr þar*; smbr. *Þórr sat í miðju* í Fornmannas., og svo kann að hafa staðið í einhverju hdr. Heimskr., smbr. Óláfss. Odds munks k. 41 (Hólmabók) = k. 53 (Groths útg.)] — og eftir Eyrb. IV; að minsta kosti stendur ekkert í Kjaln. frekara en á þeim stöðum, er vitnað var til.

VI (stalla-lýsingin) er hvergi, nema hér, og mun um þetta atriði rætt síðar.

VII (eiða-hringurinn); það sem hér er sagt, stendur og að miklu leyti orðrétt í Eyrb. (II), og er vafalaust tekið þaðan. — Það sem Kjaln. hefir um fram er, að hringurinn hafi verið »af silfri görr«; þetta er höf. eigin viðbót, og þó röng; hringurinn

hefir eins og nærri má geta á svo gull-auðgum tímum verið úr *gulli;* en höf. lifði á fátækari tíð, og hjá hans samtíðarmönnum hefir verið meira af silfri og hefir það verið dýrasti málmurinn, sem hann þekti að mun; þetta hefir hann heimfært upp á eldri tíma. Silfurhringar eru yfirleitt undrasjaldan nefndir í fornritum. Orðið »mikill« er líklegast ekkert nema breyting úr *mótlauss*, sem höf. hefir ekki skilið (eða mislesið?). Svo stendur í sögunni, að eiðar skyldu unnir að hringnum »um kenslumál öll«. Þetta er viðbót, og líklega eign höf. sjálfs. Orðið »kennslumál« er eflaust rangt fyrir *kennsla-mál* (sjá orðabók Guðbr. Vigf.); en afbökunin er líklegast skrifurum að kenna. Orðið kemur annars, að því er sýnist, að eins fyrir á einum stað í Landslögum Magnúsar lagabætis IV, 26 og merkir »mál út af sakargiftum« (kenslum); sami staður stendur og í Járnsíðu (Hákonarbók) 49. grein. Þetta orð finst hvergi í Þjóðveldislögum Íslendinga (Grágás) og er vafalaust komið inn í Ísland úr norskum lögum (Járnsíðu) á síðasta hluta 13. aldar. Þar af leiðir með órækri vissu, að orðin »um kenslumál öll« í Kjaln. er tóm »uppáfinding« höf. sjálfs og ekkert annað.

VIII (hlauts lýsingin m. m.[1]) er tekin mest eftir Eyrbyggju (smbr.: Eyrb. *á stallanum skyldi ok standa* orðrétt í Kjaln.: *á þeim stalli skyldi ok standa*); afbrigði þau sem eru, eru marklaus; (bolli) *af kopar mikill* er aftur ein af viðbótum höf.; *kopar* er ungt orð fyrir eldra *eir*. Fyrir *goðunum* (í: *er goðunum var fórnat*) setur höf. *Þór* (aðal-goðið), sem hann var búinn að nefna »mest tignaðan«. *Hlautinu skyldi dreifa yfir menn* (*ok fé* er viðbót höf.) er tekið eftir Heimskr. (Hák. góð. k. 14): *ok svá stökkva á mennina.* Hið einasta, sem hér er um fram í Kjaln. og ekki stendur í Eyrb. eða Heimskr., er viðbótin: *eða mönnum*, er bendir til, að ekki að eins hafi verið fórnað fénaði, heldur og mönnum. Þetta hefir höf. aftur lánað eða fengið úr sömu sögu, Eyrbyggju, 10. kap. endanum. (»Í þeim hring stendr Þórs steinn, er þeir menn váru brotnir um, er til blóta váru hafðir«), eða ef til vill úr Landnámu, 98. bls.; þar stendur það sama.

IX (mannfagnaðar-greinin) getur verið samtvinnuð lýsing Hkr. (Hák. góð. III. [*en slátr skyldi sjóða til* **mannfagnaðar**] og Eyrb. [*ok hafa inni* **blótveizlur**]; það sama sem í Kjaln. finst hér um bil orðrétt í »Viðbæti Melabókar« (Landn. 334 bls.),

---

1) Sigurður Vigf. hefir tekið fram að *blóð þat* **alt** sé of ríklega til orða tekið og er það rétt; Árbók 1880—1, 82. bls.

en það er líklega tekið úr Kjaln., eins og hofslýsingin, er síðar kemur.

X (mannblót og blótkelda); mannblótin hefir höf. eins og áður var sagt (VIII), fengið úr Eyrb. Það sem nýtt er í þessari grein, er það, *hvernig* mennirnir voru af lífi teknir og nafnið *blótkelda*, er hvergi kemur fyrir annarsstaðar.

Þessi rannsókn sýnir og sannar, að **alt**, sem stendur í Kjalnesingasögu finst annarsstaðar, nema VI og X, stallalýsingin og drukknun fórnarmannanna í »blótkeldu«.

Hvorttveggja þetta er athugavert mál. Stallinn er sagður *þiljaður ofan með járni*. Hafi stallinn verið úr tré, og hafi eldur átt að vera ofan á honum, segir það sig sjálft, að það hefir orðið að vera járnpláta ofan á og undir eldinum; einnig hefði þó mátt hugsa sér steinhellu og það *öllu heldur*. En það er vafasamt, hvort stallurinn hefir verið úr tré; það væri líklegra, að hann hefði verið allur úr steini eða einn steinn, og svo lítur út fyrir, að hann hafi verið í Þyrils-hofinu (Árbók 1880—1, 75. bls.). Hvernig sem það nú hefir verið, stendur þessi grein um járnplátuna í nánasta sambandi við hinn *vígða eld*, sem höf. segir, að æ hafi brunnið á stallanum. En hér er eflaust að eins um tóman skáldskap að tala, þessi vígði eilífi eldur hefir aldrei til verið í norrænum hofum og engin eldri og betri rit geta hans. Það er og í mesta lagi ósennilegt, að þess konar eldur hafi til verið. Það þurfti ekki litla varkárni og pössunarsemi til að gæta ekki meira elds, en hér getur verið að tala um á svo litlum stalla, sem hann hefir hlotið að vera. Þessi hugmynd er líklegast svo til komin, að menn hafa heyrt talað um eða lesið um eilífan eld í rómverskum eða grískum hofum og heimfært það svo upp á forn norræn hof. Öll þessi grein í sögunni er því svo tortryggileg, sem mest má verða, og verður hún ekki skoðuð trúanleg, svo að neitt megi á byggja.

Síðasta greinin um mannblót er því miður líka mjög tortryggileg. Reyndar er það víst, að mönnum hefir verið blótað hjá heiðnum norrænum þjóðum (sjá t. d. Lyngby í Tidskr. for Philologi og Pædagogik X, 115—24). Á 2 síðustu öldum heiðninnar vottar þó örsjaldan fyrir þess konar blótum, og svo að segja aldrei á Islandi. Að minsta kosti hafa þau aldrei getað verið eins almenn, eins og höf. gefur í skyn. Og ekki verður það betra, þegar til »blótkeldunnar« kemur; eftir lýsingu hans hefir þessi kelda orðið að vera þó nokkuð stór pollur eða dæld í jörðina með vatni í; hjá þeim hoftóftum, sem hafa verið rannsakaðar, hafa ekki fundist neinar menjar þess kyns dældar; það, sem

Sigurður Vigfússon kallaði »blótkeldu« á Þyrli, er svo fjarri öllu lagi og öllum sanni (og þar að auki ekki einu sinni við sjálft hofið), að það getur ekki komið til nokkurra mála, að skoða það »blótkeldu« eða drekkingar-gröf. Lýsing Sigurðar sjálfs á þeim stað, sem Kjalnesingasöguhofið á að hafa verið, er heldur ekki sérlega efnileg (Árbók 1870—1, 67—9). Með öðrum orðum er blótkeldumálið líklegast að eins »lærð« tilgáta[1], hvort sem hún er eftir höf. sjálfan eða einhvern annan. Orðið sjálft getur vel verið gamalt fyrir því, en hefir þá líklega merkt eitthvað annað.

·Af öllu þessu er þá ljóst, að Kjalnesingasögu-greinin öll er smágrein fyrir smágrein tekin upp úr eldri ritum, Eyrbyggju, Heimskringlu og Landnámu, og aukin með smá-innskotsorðum til þess, að hún yrði áheyrilegri og prúðbúnari; þær tvær smá-greinir, sem eru um fram, eru tilbúningur að öllu eða mestu Það er óhætt að segja, að af allri lýsingunni verður ekkert eftir, nema að eins orðið: *blótkelda*, og nú geta menn lagt svo mikla eða litla þýðingu í það, sem vill. En hitt getur ekki orðið skýrara, að sagan er alveg marklaus eins í þessu sem öðru, og ætti aldrei að vitna til hennar, þegar um forn hof er að ræða, heldur að eins til þeirra rita, sem telja má áreiðanleg og lýsing Kjaln. er tekin úr.

Menn mega yfir höfuð að tala vara sig á því, að vísa til yngri rita, sem eru afskriftir af eldri ritum, þó nokkuð kunni stundum að vera aukin og að útliti til fyllri. Áður en ég lýk þessu máli, vil ég taka eitt dæmi, sem talar svo greinilega, að það verður eigi misskilið, og á það skylt við þetta mál.

Í Óláfssögu Tryggvasonar eftir Odd munk Snorrason stendur (í 41. kap. í Hólmabók, 53(50) í Árnabók, Groths útg.): »ok sögðu (segir byskup konungi AM) hvar hvarki goðit var (hvergi þeirra var guðanna AM) ok (en AM) Þórr var í miðju hofinu (húsinu AM) ok hafði mest yfirlát«. Svo hljóðar elzta lýsingin frá síðasta hluta 12. aldar, en er konungr kom þar, sem goðin váru, »þá sat þar Þórr ok var mest tígnaðr af öllum goðum, búinn með gulli ok silfri«. Svo segist Snorra frá; hann hefir dregið saman og stytt sögu Odds; setur *var mest tígnaðr* fyrir *hafði mest yfirlát* og bætir svo sjálfur við greininni um *silfrið* og *gullið* til þess, að gera Þór glæsilegan í frásögninni. Þessi viðbót er þó saklaus,

---

1) Vera má, að hún eigi rót sína að rekja til skýringar-greinar 134. við Adam af Bremen (rit hans var til á Íslandi á 13. og 14. öld); þar segir, að við uppsalahofið sé »brunnur« (fons), er lifanda manni sé steypt í. Ef líkið fyndist ekki, mundu goðin heyra bæn manna.

auðvitað hefir Þór verið prúðbúinn; engu að síður er viðbótin ekki tekin úr eldri heimildarritum.

Í Ólafs sögu hinni meiri, í Fornmannasögum (II, 44. kap. 167) hljóðar þessi grein svo: »En er þeir kómu í hofit, skorti þar eigi skurðgoð. Þórr sat í miðju ok var mest tignaðr; hann var **mikill ok allr** gulli búinn ok silfri«. Hér er gengið feti lengra, orðin eru orðin sterkari (*mikill ok allr!*) og byrjunarorðin dálítið aukin (*skorti þar eigi skurðgoð*); vitanlega hefir höfundur þessarar Ólafs sögu hér þó að eins afskrifað Snorra; breytingin og viðaukinn er frá hans eigin brjósti. Í Ólafssögu í Flateyjarbók er nú loks öll frásögnin lengri og viðhafnarmeiri (k. 268); þar er tilbúin löng og mærðarfull samræða milli Járnskeggja og Ólafs konungs, sem er samin á 14. öld og næsta lítilfjörleg, en þó einkennileg fyrir sinn tíma. »[Varir mik — segir Skeggi —, ef þú sér Þór, guð várn, ok allan hans *umbúnað*, at þér lítisk hann því vegligri, sem þú hyggr görr at honum ok vandligar] . . . . En er þeir kómu í hofit, skorti þar eigi skurgoð. Þór sat í miðju; hann var mest tignaðr; hann var mikill ok allr búinn gulli ok silfri; sá var *umbúnaðr* Þórs, at hann sat í kerru; hún var mjök glæsilig; fyrir henni váru beittir tréhafrar 2 harðla vel görvir; á hvelum lék hvortveggja kerran ok hafrarnir; hornatog hafranna var slungit af silfri, alt þetta var smíðat með undarliga miklum hagleik« o. s. frv. Hér á eftir kemur svo löng samræða þeirra Skeggja og lætur höf. Skeggja ginna Ólaf til að taka í »hornatogið«, til þess að láta Skeggja geta strítt Ólafi og segja í háði: »hvat er nú konungr, hefir þú nú vingast við Þór ok görst nú þegn hans ok þjónustumaðr« o. s. frv. Þessi barnalegi tilbúningur er nú einmitt til þessa gjörður, að láta Skeggja fá Ólaf til að teyma Þór og þar með eins og gerast hofþjónn. Til þess að geta látið þetta verða, þurfti að lýsa því, hvernig Þór varð teymdur, og af því er lýsingin á kerrunni og því sem þar til heyrir orðin til; en hún er ekki eldri en frá 14. öld, og því auðvitað algerlega marklaus; það er ekki sagt að kerra Þórs hafi verið nokkursstaðar til svo sem henni er hér lýst. Alt þetta er tilbúið utan um kjarnann í Ólafs sögu í Fornm.s., sem hér í Flateyjarb. er tekinn svo að segja alveg óbreyttur.

Svona æxlast þá frásögnin og framsetningin rit úr riti, og þetta er eitt dæmi af ótal. Það sem uppskrifarar og »redaktorar« á 14. öld bæta inn í af eigin brjósti er auðvitað alveg þýðingarlaust; verður því að fara varlega með yngri handrit og ekki styðjast við þau, nema maður sé viss um, að það og það atriði sé bygt á góðum og gömlum ritum, helzt frá 12. öld.

Það er mein mikið, að jafnvel hinir yngstu og beztu goðfræðingar (mýtologar) hafa svo sleitulega greint í sundur heimildarritin, sem raun er á orðin. Hafa þeir því oft farið viltir vega og skemt frásögn sína og kenningar með því að blanda inn í þær óheimiluðum og tilbúnum lýsingum, er jafnvel koma í bága við það sem er eðlilegt og samkvæmt sögulegri vissu.

Ég vona að þessar línur geti orðið dálítið leiðbeinandi við gröft í hofatóftum framvegis og meðferð sagnanna yfir höfuð. Það er ekki svo að skilja sem ég vilji ófyrirsynju draga úr gildi íslenzku sagnanna. Ég virði þær mikils, ekki síst ættasögurnar (»Íslendingasögur«); en þær eru mismunandi að aldri og gæðum. og það er auðvitað, að saga, sem sett er saman á 12. öld eftir gömlum lifandi arfsögnum, hefir meira gildi en tilbúningur og innskot manna um 1300 og þar á eftir.

Ég álít það til dæmis vera að vinna fyrir gíg að leita að »blótkeldum« á Íslandi; þó má hafa þær í huganum við rannsóknir tóftanna, en ekki láta leiðast í gönur af þeirri trú, að við hvert hof hafi verið þess konar gröf.

Leiði Guðrúnar Ósvífrsdóttur.

Í hinum forna kirkjugarði á Helgafelli, sem sér fyrir í túninu fyrir norðan þann kirkjugarð, sem nú er jarðað í, er mikið og grasi vaxið leiði. Þetta leiði hefir um langan aldur verið kent við Guðrúnu Ósvífrsdóttur og kallað Guðrúnarleiði, bæði á Helgafelli og í Helgafellssveit. Ber því vel saman við Laxdælu, sem segir að Guðrún sé grafin að Helgafelli.* Í júnímánuði 1897 rannsakaði ég, ásamt W. G. Collingwood, með leyfi bóndans á Helgafelli, leiðið og fundum við líkur til þess, að leiðið væri kvennmannsleiði frá öndverðri elleftu öld.

Leiðið er 11 feta langt, 7 fet og 6 þuml. breitt við nyrðri endann og 6 fet við syðri endann. Hæð þess yfir yfirborð jarðar í kring er 2 fet, en dýpt niður í botn 4 fet og 10 þuml. Það veit í norðaustur og suðvestur, eins og sjá má af uppdrætti, er fylgir grein þessari. Gröfin var veglega hlaðin upp öllu megin og fanst í henni mikið af viðarkolum, líkt og hefir fundist í haugum frá söguöldinni, til að varna rotnun. Töluvert af beinamold fanst undir viðarkolunum og í nyrðri endanum voru smáar tennur (kvennmanns?) og leifar af hauskúpuhimnu, trefjar af þeim. Á grafarbotninum, við nyrðri endann, var járnryð, hlutur úr járni, boginn og brenglaður, líklega tygilknífur, og lítill fjörusteinn. Í miðri gröfinni, hér um bil 8 þuml. frá botni grafar, var lítill steinn, með mörgum fægðum flötum (facetter á dönsku), sem glampaði á. Hann gat verið af talnabandi nunnu, þó ekki væri gat á honum. Svo virtist sem einhverntíma hefði verið rótað í gröfinni og er líklegt, að fjár hafi verið leitað í henni. Getur það verið orsök þess, að ekki fanst meira af talnabandinu eða af

*) Laxdæla cap. 78: »Guðrún andaðist at Helgafelli ok þar hvílir hon« »Hon var fyrst nunna á Íslandi ok einsetukona«. cap. 76: »Hon nam fyrst kvenna saltara á Íslandi«.

gripum, þó að reyndar nunnur létu ekki grafa gull og gersemar með sér.

Steinhleðslan og það sem fanst í gröfinni ber vott um, að hún er frá tíundu eða elleftu öld, að því er ráða má af leiðum þeim, er vér vitum með vissu að eru frá þeim tíma. Laxdæla segir til hvar Guðrún Ósvífrsdóttir er grafin. Munnmæli og sögusögn kenna leiðið við hana. Gröfin er frá hennar tíma og virðist samkvæmt því, sem fanst í henni, vera gröf kvennmanns. Þetta ber alt að sama brunni, Laxdæla, sögusögn seinni alda, grafarhleðslan og það, sem fanst í gröfinni. Hér eru því svo sterkar líkur, sem unt er að fá, til þess, að hinn mesti kvennskörungur á söguöldinni, Guðrún Ósvífrsdóttir, sé grafin í þessu leiði. Ég skal geta þess, að við lögðum alt, sem var í gröfinni, í sömu fellingar og stellingar og það var, nema nokkra muni, sem verða sendir forngripasafni Íslands.

Lundúnum, 20. október 1897.

Jón Stefánsson.

Yfirlit

yfir þá muni, er Forngripasafni Íslands hafa bætst 1897.

(Tölurnar fremst sýna tölumerki hvers hlutar í safninu; í svigum standa nöfn þeirra, er gefið hafa safninu gripi).

4362. Belti úr silfri með flauelslinda.
4363. Tveir hnappar úr prinsmetal fundnir í jörðu hjá Reynistað í Skagafirði.
4364. Styttuband frá Stað í Aðalvík.
4365. Þýzkur minnispeningur úr silfri.
4366. Þýzkur minnispeningur úr silfri.
4367. Ítalskur peningur úr silfri.
4368. Ítalskur peningur úr silfri.
4369. Amerikskur silfurpeningur.
4370. Silfurpeningur frá Chile.
4371. Silfurpeningur frá Hong-Kong.
4372. (Ólafur gullsmiður Sveinsson í Reykjavík): Skúfhólkur úr silfri, mjög lítill.
4373. Tvo ístöð úr horni.
4374. Sylgja með þorni, úr bronsi.
4376. (Benidikt Sveinsson á Brekku í Mjóafirði): Brot af gömlum látúnsbúnum söðulreiða.
4377. (Arngrímur Arason, bóndi í Krossbæ í Nesjum í Hornafirði): Beltispör og parastokkur úr látúni. Fundið í þúfu nálægt Krossbæ.
4378. Kventreyja, silfurlögð úr svörtu klæði frá 18. öld.
4379. »Motur« úr svörtu flaueli, lagður silfurvír. Austan úr Múlasýslu.
4380. Gamalt altarisklæði úr Hólakirkju.

4381. Leirkanna gömul með tinloki. Austan úr Flóa.
4382. (Húsfrú Marín Jónsdóttir á Langholti í Borgarfirði): Signet.
4383. (Sama): Tvö koparbrot, fundin í jörðu; annað þeirra er engilhöfuð.
4384. (Sigurður Jónsson fyr í Gerðakoti í Flóa): Gleraugnahús úr tré.
4385. (C. Knudsen kaupmaður á Sauðárkróki): Tvö brot af hrosshárskambi úr kopar, fundin í jörðu.
4386. (Jón Magnússon landritari í Reykjavík): Drykkjarhorn.
4387. (Frú Helga Vídalín í Kaupmannahöfn): Skaft af borðkvísl fornt úr bronsi.
4388. (Jóhannes Þorsteinsson vinnumaður á Gautlöndum í Suðurþingeyjarsýslu): Forn kjaftmél úr járni, fundin í landareign Lundarbrekku í Bárðardal.
4389. Rúmfjöl úr tré útskorin. Norðan úr Suðurþingeyjarsýslu.
4390. (Amtmaðurinn yfir Suður- og Vesturamtinu): Innsigli Íslands úr silfri frá árinu 1593.
4391. (Halldór alþingismaður Daníelsson á Langholti í Borgarfirði): Milla úr kopar.
4392. (Sami): Eyrnasketill úr kopar.
4393. (Sami): Skyrtunál úr silfri.
4394. (Sami): Skyrtunál úr silfri.
4395. (Daníel Bruun kapt. í Kaupmannahöfn): Ljósahjálmur úr tré.
4396. (Sami): Baksturjárn.
4397. (Sami): Rúmtjaldsslá.
4398. (Kolbeinn bóndi Eiríksson í Stóru-Mástungu): Sýnishorn af einhverju matarefni (skyri?) fundið í jörðu í St.-Mástungu.
4399. (Sami): Steinsnúður, fundið í jörðu í St.-Mástungu.
4400. (Þórður bóndi Þórðarson á Hólum í Biskupstungum): Lyklahringur úr eiri, fundinn í jörðu í nánd við Hóla.
4401. *Biskupskápa* forn, er átt hefir að sögn Jón biskup Arason.
4402. Rúmfjöl útskorin úr tré.
4403. Koffur. Vestan af landi.
4404. Róðukross úr Bjarnaneskirkju í Skaftafellssýslu.
4405. Skírnarfat úr Skeggjastaðakirkju í Norðurmúlasýslu.
4406. Altaristafla úr Leirárkirkju í Borgarfirði.
4407. Fimm peysuhnappar úr silfri, flatir.
4408. Spónn úr tönn útskorinn. Úr Suðurmúlasýslu.
4409. Beltispör úr prinsmetal með hnapp úr kopar.
4410. Silfurpeningur frakkneskur.
4411. Sænskur silfurpeningur.

4412. Silfurpeningur frá Genua.
4413. Silfurpeningur gamall, danskur.
4414. Silfurpeningur spanskur.
4415. Silfurpeningur sænskur frá 1640.
4416. Silfurpeningur danskur frá 1693.
4417. Hurðarskrá gömul frá Árbæjarkirkju í Holtum í Rangárvallasýslu.
4418. (Sigurður fangavörður Jónsson í Reykjavík): Fleygur og skrúfa, notað fyrrum við fiskverkun.
4419. Kaffikvörn, að laginu sem baukur, úr tré. Á miðjunni silfurplata með stöfunum E. Ó. & B. P. et O. H. Kvað vera úr eigu þeirra Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar.
4420. Beltispör úr látúni.
4421. Parastokkur og skjöldur úr látúni.
4422. Tveir beizlisskildir úr kopar.
4423. Lítill frakkneskur silfurpeningur.
4424. Leifar af fornum potti fundnum í afréttarlandi Fljótshlíðar.
4425. (Halldór bankagjaldkeri Jónsson í Reykjavík): Enskur peningur úr kopar.
4426. (Sami): Þýzkur peningur úr nikkel.
4427 (Sami): Amerískur peningur úr nikkel.
4428. (Sami): Amerískur koparpeningur.
4429. Koffur úr silfri.
4430. Skírnarhúfa úr silki baldíruð.
4431. Silfurbelti með flauelslinda. Norðan úr landi.
4432. Mynd af próf. Finni Magnússyni.
4433. Rauðkrítarmynd af Geir biskup Vídalín.

Skýrsla.

I. Ársfundur félagsins.

Ársfundur félagsins var haldinn 18. okt. 1898. Formaður skýrði frá hinu helzta, er koma mundi í Arbók félagsins, er þegar væri að mestu prentuð; jafnframt gat hann þess, að í þetta sinn hefði orðið að geyma til næsta árs framhald af ritgjörð eftir rektor Björn M. Ólsen um legsteina og grafskriftir, vegna þess, að Árbókin hefði þá orðið of kostnaðarsöm, en félagið hefur annars vegar haft töluverðan kostnað við hlutdeild sína í útgáfu fylgiritsins við Árbókina; af sömu ástæðu hefði og orðið í þetta sinn að sleppa að prenta myndir af hlutum á Forngripasafninu, svo sem venja hefur verið að undanförnu. Brynjólfur Jónsson hafði í sumar eins og að undanförnu unnið í þjónustu félagsins; hafði hann farið rannsóknarferð um austurhluta Barðastrandarsýslu og verið þar með kapteini D. Bruun við útgröft á fornum dysjum á Reykjanesi.

Fram var lagður endurskoðaður reikningur félagsins fyrir 1897 og hafði eigi verið við hann gjörð önnur athugasemd en að eigi hefðu verið innheimt tillög í Reykjavík á árinu, en því var svarað, að þetta væri eðlileg afleiðing af því, að Árbókinni hefði í þetta sinn eigi getað orðið útbýtt meðal félagsmanna fyr en eftir nýjár, en venja hefur verið, að innheimta tillögin um leið.

Að lokum urðu umræður nokkrar um hver ráð væru til að auka útbreiðslu félagsins.

II. Reikningur

yfir tekjur og gjöld Fornleifafélagsins 1897.

	Tekjur:	kr.	a.
1.	Í sjóði frá fyrra ári	1295	87
2.	Tillög og andvirði seldra Árbóka (fylgiskj. 1) . .	219	10
3.	Styrkur frá Forngripasafninu til að spyrja upp forngripi	100	00
4.	Styrkur úr landssjóði	300	00
5.	Gjöf frá kaptein D. Bruun til fornmenjarannsókna	50	00
6.	Vextir úr sparisjóði til 31/12 '97	33	73
	Samt. kr.	1998	70

	Gjöld:		kr.	a.
1.	Kostnaður við Árbókina 1897, prentun, hefting og útsending (fylgiskj. 2 a—d)		345	80
2.	Greitt Brynjólfi Jónssyni fyrir fornleifarannsóknir o. fl. (fylgiskj. 3)		250	00
3.	Ýmisleg útgjöld (fylgiskj. 4)		11	34
4.	Í sjóði 31. desember 1897:			
	a, í sparisjóði landsbankans . . .	kr. 1045 66		
	b, hjá féhirði	— 345 90	1391	56
	Samt. kr.		1998	70

Reykjavík 8. október 1898.
Þórhallur Bjarnarson,
p. t. féhirðir.

III. Félagar.

A. Æfilangt[1].

Asgeir Blöndal, læknir, Eyrarbakka.
Anderson, R. B., prófessor, Ameríku.
Andrés Féldsted, bóndi, Hvítárvöllum.
Ari Jónsson, bóndi á Þverá, Eyjaf.
Árni B. Thorsteinsson, r., landfógeti, Rvk.
Arnljótur Ólafsson, prestur, Sauðanesi.
Bjarni Jensson, læknir á Eskifirði.
Björn M. Ólsen, dr., skólastj. Rvík.
Bogi Melsted cand. mag., Khöfn.
*Bruun, D., Premierlöjtinant. Khöfn.
Carpenter, W. H., próf., Columbia-háskóla, Ameríku.
Dahlerup, Verner, c. mag., bókv. Khöfn.
Eggert Laxdal, verzlunarstjóri, Akureyri.
Eiríkur Jónsson, vicepróf., Khöfn.
Eiríkur Magnússon, M. A., r., bókavörður, Cambridge.
*Elmer, Reynolds, dr., Washington.
Fiske Willard, próf., Florence, Italíu.
Gebhardt, August dr. fil., Nürnberg.

1) Stjarnan (*) merkir heiðursfélaga.

Goudie: Gilbert, F. S. A. Scot., Edinburgh.
*Hazelius: A. R, dr., fil, r. n., Stokkhólmi.
Hjörleifur Einarsson, r., próf., Undirfelli.
Horsford, Cornelia, miss, Cambridge, Massachusetts, U. S. A.
Jóhannes Böðvarsson, snikkari, Lágafelli.
Jón Gunnarsson, verzlunarstjóri í Keflavík.
Jón Guttormsson, f. próf., Hjarðarholti.
Jón Jónsson, próf., Stafafelli, Lóni.
Jón Vídalín, kaupmaður, Khöfn.
Jón Þorkelsson, dr. fil, r, rektor, Rvík.
Kjartan Einarsson, prófastur, Holti,
Kristján Zimsen, kaupmaður, Rvík.
Lárus Benidiktsson, prestur, Selárdal
Löve, F. A., kaupmaður, Khöfn.
Magnús Andrésson, próf., Gilsbakka
Magnús Stephensen, komm. af dbr. og dbm., landshöfðingi, Rvík.
Matthías Jochumsson, prestur, Akureyri.
Maurer, Konráð, dr. jur., próf., Geheimeráð, München.
Müller, Sophus, dr., museumsdirektör, Khöfn.
*Nicolaisen, N., antikvar, Kristíaníu.
Ólafur Johnsen, adjunkt. Óðinsey.
Peecock, Bligh, esq., Sunderland.
Phené, dr., Lundúnum.
Schjödtz cand. pharm. Óðinsey.
Sighvatur Árnason, alþm., Eyvindarholti.
Sigurður Stefánsson, prestur, Vigur.
Stampe, Astrid, barónessa. Khöfn.
Stefán Guðmundsson, verzlunarstjóri. Djúpavogi.
*Storch, A., laboratoriums-forstjóri, Khöfn.
Styffe, B. G. (r. n) dr. fil., Stokkhólmi.
Thomsen, H. Th. A, kaupm., Rvík.
Thorfhildur Þ. Holm, frú, Rvík.
Torfi Bjarnason, skólastjóri í Ólafsdal.
Wendel, F. R., verzlunarstjóri, Þingeyri.
Wimmer, L. F. A., dr. fil, próf, Khöfn.
Þorgrímur Johnsen, fyrv. héraðslæknir, Rvík.
Þorvaldur Jónsson, héraðsl., Ísafirði.
Þorvaldur Thoroddsen, dr., skólakennari, Rvík.

B. Með árstillagi.

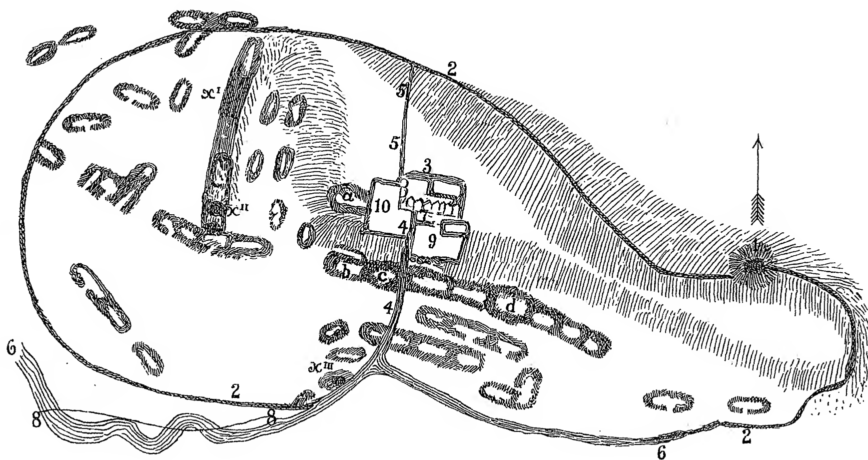
Amira, Karl v., dr., próf., München 98[1].
Arnbjörn Ólafsson, kaupmaður, Keflavík 85.
Arpi, Rolf, dr. fil, Uppsölum. 97.
Benedikt Kristjánsson, fyrrum prófastur. Rvík. 97.
Bjarni Þórarinsson, f. próf., Útskálum. 81.
Bjarni Þorkelsson, smiður í Ólafsvík 92.
Björn Guðmundsson, múrari. Rvík. 87.
Björn Jónsson, ritstjóri. Rvík. 97.
Brynjólfur Jónsson, fræðimaður, Minnanúpi. 98.
Collingwood, W. G., málari, Coniston, Lancashire. England. 99.
Daníel Thorlacius, f. kaupm. Stykkishólmi. 92.
Davíð Scheving Thorsteinsson, héraðslæknir, Stykkishólmi. 80.
Einar Jónsson, kaupmaður, Eyrarbakka. 93.
Eiríkur Briem, prestaskólakennari. Rvík. 97.
Eiríkur Gíslason, prestur, Staðastað. 82
Eyþór Felixson, kaupmaður, Rvík. 97.
Finnur Jónsson, dr., Khöfn 97.
Forngripasafnið í Rvík. 97.
Friðbjörn Steinsson, bóksali, Akureyri. 85.
Friðrik Stefánsson, bóndi, Skálá. 94.
Geir Zoëga, dbrm, kaupmaður. Rvík. 97.
Gering, Hugo, prófessor, dr., Kiel. 96.
Greipur Sigurðsson, bóndi, Haukadal. 96.
Grímur Jónsson, kennari, Ísafirði. 82.

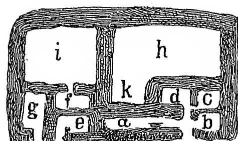

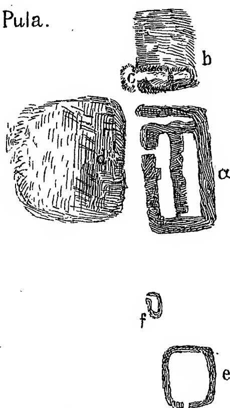
1) Ártalið merkir að félagsmaðurinn hefur borgað tillag sitt til félagsins fyrir það ár og öll undanfarin ár, síðan hann gekk í félagið.

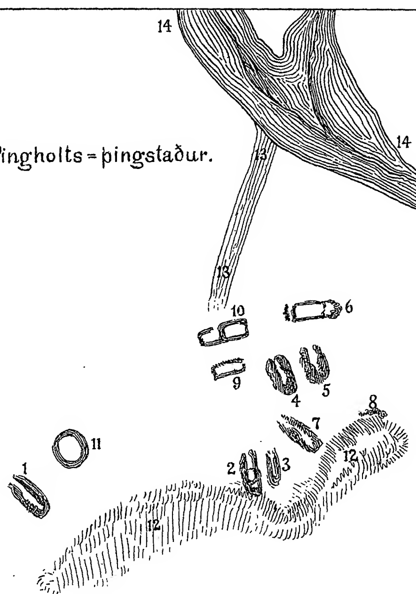
Guðmundur Guðmundsson, bóndi. Ljárskógum. 88.
Guðmundur H. Finnbjarnarson, Stað, Aðalvík.
Guðmundur Pálsson, beykir, Ísafirði. 86.
Guðni Guðmundsson, læknir, Borgundarhólmi. 85.
Gustafsson, G A., Filos. licentiat, konservator, Bergen. 93.
Halldór Briem, kennari, Möðruvöllum. 97.
Halldór Daníelsson, bæjarfógeti, Rvík. 96.
Halldór Kr. Friðriksson, r., yfirkennari, Rvík. 97.
Halldór Guðmundsson, f. skólakennari, Rvík. 85.
Hallgrímur Melsted bókavörður í Rvík. 97.
Hallgrímur Sveinsson, r., biskup, Rvík. 97.
Hannes Þorsteinsson, cand. theol., ritstj., Rvík. 97.
Harrassowitz, Ottó, bóksali, Leipzig. 95.
Helgi Jónsson, faktor, Borgarnesi. 96.
Indriði Einarsson, endurskoðari í Rvík. 93.
Jakob Atanasíusson, Gerði, Barðaströnd. 92.
Jón Jónsson, læknir, Vopnafirði. 94.
Jóhannes Sigfússon, kand. theol., Hafnarfirði, 87.
Jón Borgfirðingur, f. löggæzlum., Akureyri. 96.
Jón Jensson, landsyfirréttardómari, Rvík. 97.
Jónas Jónasson, prestur, Hrafnagili. 93.
J. Th. Johnsen, Suðureyri, Tálknafirði. 84,
Jörgensen, P., kapteinn, Stafanger. 92.
Kaalund, Kr., dr. phil., Khöfn. 97.
Kristján Andrésson, skipstjóri, Meðaldal, Dýrafirði. 84.
Kristján Jónsson, yfirréttardómari, Rvík. 97.
Lestrarfélag Fljótshlíðar. 95.
Lestrarfélag Austurlandeyinga. 95.
Magnús Helgason, prestur, Torfastöðum. 97.
Mattías Ólafsson, verzlunarmaður, Þingeyri. 83.
Mogk E., dr., prófessor, Leipzig. 95.
Montelius, O., dr. fil., Am., Stokkhólmi 95.
Ólafur Guðmundsson, læknir, Stórólfshvoli. 81.
Ólafur Ólafsson, prófastur, Hvoli. 81.
Ólafur Ólafsson, prestur, Arnarbæli. 81.
Ólafur Thorlacius, hreppstjóri, Stykkishólmi. 83.
Ólafur Sigurðsson, dbrm. í Ási. 97.
Páll Briem, amtmaður, Akureyri. 97.
Páll Melsted, sögukennari, Rvík. 97.
Pálmi Pálsson, skólakennari, Rvík. 97.
Pétur Jónsson, blikkari, Rvík. 95.
Pétur J. Thorsteinsson, kaupmaður, Bíldudal. 94.
Rannveig Jóhannesdóttir, kaupmannsfrú, Rvík. 97.
Rygh, Olaf, dr., professor, Kristjaníu. 95.
Sigfús H. Bjarnarson, konsúll, Ísafirði. 94.
Sigurður Briem, kand. polit., Rvík. 92.
Sigurður E. Sverrisson, sýslumaður, Bæ, Hrútafirði. 94.
Sigurður Gunnarsson, prófastur, alþingismaður, Stykkishólmi. 81.
Sigurður Kristjánsson, bóksali, Rvík. 96.
Sigurður Sigurðsson, kennari í Mýrarhúsum. 98.
Staatsbibliothek í München. 95.
Stefán Egilsson, múrari, Rvík. 84.
Stefán Thorarensen, f. sýslum., Akureyri. 97.
Steingrímur Johnsen, kaupmaður, Rvík. 97.
Steingrímur Thorsteinsson, yfirkennari, Rvík. 97.
Steinnordh, J. H. V., theol. + fil. dr. (r. n.), Linköping. 93.
Sæmundur Jónsson, b., Minni-Vatnsleysu. 89.
Tamm, F., A., dr. docent, Uppsölum. 94.
Torfi Halldórsson, kaupmaður, Flateyri. 92.
Tryggvi Gunnarsson, bankastjóri, Rvík. 97.
Valdimar Ásmundsson, ritstjóri, Rvík. 97.
Valdimar Briem, r, próf., Stóranúpi. 95.

Valdimar Örnólfsson, verzlunarmaður, Ísafirði. 83.
Valtýr Guðmundsson, dr. fil., docent, Khöfn. 97.
Þóra Jónsdóttir, frú, Reykjavík. 97.
Þórður Thoroddsen, héraðslæknir, Keflavík. 80.
Þórhallur Bjarnarson, lektor, Rvík. 97.
Þorleifur Jónsson, prestur, Skinnastöðum, 96.
Þorsteinn Benediktsson, prestur, Bjarnanesi, 88.
Þorsteinn Erlingsson, ritstjóri, Seyðisfirði.
Þorsteinn Jónsson, héraðslæknir. Vestmannaeyjum. 98.
Þorvaldur Jakobsson, prestur, Haga Barðaströnd. 93.
Þorvaldur Jónsson, prófastur, Ísafirði. 89.

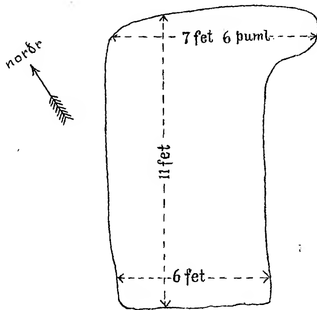

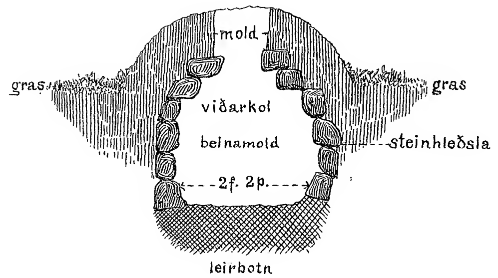
FOTOLITH. PACHT & CRONE

Guðrúnarleiði

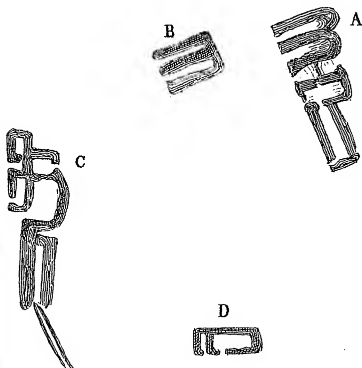
I. Yfirborð

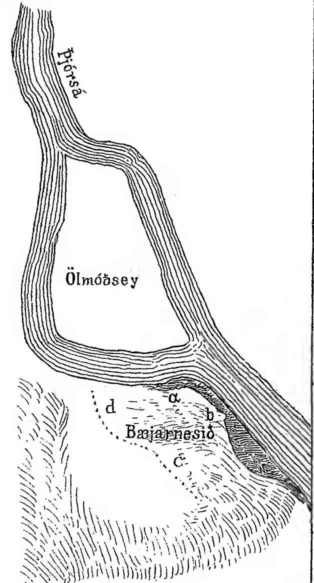
II. Þverskurður

Grænuflatarrústir.

Á eða Árbær hinn forni.

FOTOLITH. PACHT & CRONE